

Når vi mødes i usynlighed

En performativ undersøgelse af usynlighed i kommunikation

Katrine Bøtker - jtv261

Freja Forsman – hrz747

3. januar 2019

Teater- og Performancestudier

Københavns Universitet

Vejleder: Mette Obling Høeg

Tegn:

Abstract

This paper examines how communication is affected by different degrees of invisibility in a practice-led research. Our process started with an interest in the ban on face-covering, that came into effect on the 1st of August 2018. The law highlights the importance of the face and how it plays a crucial role in human interaction. These arguments inspired us to investigate how communication can be affected by different degrees of invisibility in appearances. We chose to make a performance-design based on performative exercises, supported by the theory of body phenomenology by philosopher Maurice Merleau-Ponty, who claim that you experience the world through your body. In the paper we also bring in theatre theorist Augusto Boal and his ideas of *the aesthetic space* to support why there is a reason for examining through theatre and performance. We found inspiration to the exercises of the experiment through theatre pedagogue Jacques Lecoq. We chose to systematize our results and analyze our experiment with the method of grounded theory. This means that we had a very open experiment, where our intent was not to confirm or deny a hypothesis, but to find a focus afterwards in the analysis of our results.

Our experiment took place at Forsøgsstationen and had the duration of one week. We tried to create as neutral a space as possible because we wanted our participants most pure reflexions, but our materials still affected our participants in different ways. Our participants had very individual experiences, both good and bad, with the different degrees of invisibility we had created for them in the performative space. Therefore, we found that there was also a positive way to look at invisibility and that it can also lead to positive outcomes in communication. This led us to a reflection of the public space and how you can also see positive outcomes because of invisibility in that space. If you then consider niqab and burqa as a degree of invisibility, we question if there might also be a positive outcome of wearing a niqab or burqa and how you can not only problematize the phenomenon. In the end, we conclude on our experiment and how it has changed our perspective on good communication.

Indholdsfortegnelse

Indledning	4
Praksisbaseret forskning af Freja Forsman	6
Grounded theory af Freja Forsman.....	12
Fænomenologi af Katrine Bøtke.....	14
Augusto Boal af Katrine Bøtke.....	16
Jacques Lecoq af Freja Forsman.....	19
Præsentation af forsøg af Katrine Bøtke	20
Indledende overvejelser	20
Øvelsesdesign	22
Erfaringer fra forsøget.....	25
Analyse ved grounded theory	28
Åben kodning	30
Indikatorer	31
Komparation og begyndende konceptualisering	31
Forsøgets tilvante kroppe.....	37
Perspektivering	40
Konklusion	41
Litteraturliste.....	43
Fælles pensum	43

Indledning

"det (er, red.) efter regeringens opfattelse ikke (...) foreneligt med værdierne og sammenhængskraften i det danske samfund eller respekten for vores fællesskab at holde ansigtet skjult i det offentlige rum. Ansigtet er således grundlaget for genkendelsen mennesker imellem, ligesom ansigtet giver mulighed for at aflæse andres signaler og følelser. Ansigtet spiller en afgørende rolle i interaktionen i vores samfund."¹

I sommeren 2018 var der meget debat om tildækning, burkaer og niqab. Lovforslaget om et tildækningsforbud trådte i kraft 1. august 2018, hvilket ulovliggør tildækning af ansigt i det danske samfund. Forbuddet påvirkede især de 100 til 200 kvinder i Danmark, der til dagligt iklæder sig den islamiske klædedragt niqab eller burka.² Lovforslaget har fyldt meget i medierne, i de politiske diskussioner, og der er blevet afholdt flere protester og demonstrationer imod forbuddet.

Denne opgave fremspringer af en nysgerrighed om at undersøge lovgivningens antagelser om kommunikation og tildækning. Ved lovgivningens indførsel var der ingen af os, der havde erfaring med at tale med en kvinde i niqab eller burka. Jo mere vi fulgte med i debatten, jo mere erfarede vi også, at der var flere af de politikere som støttede forbuddet, der ligeledes ikke havde en reel erfaring med sådan et møde. Ikke desto mindre indgik de stadig i debatter med argumenter, som var udgjort af antagelser om mødet med tildækning. Dette inspirerede os til at udforme et forsøg, der beskæftiger sig med tildækning i en performativ forstand, hvor vi udfordrer vanemæssige tilgange i kommunikation, og fokuserer på kropslige oplevelser. Vi fokuserer i vores undersøgelse ikke på principiel tildækning, og den verbale forståelse af det, men søger at undersøge tildækning i form af usynlighed i fremtræden via kropslige erfaringsprocesser. Vi fandt det relevant at skabe et praksisbaseret forskningsforsøg, som var understøttet af en kropsfænomenologisk teoretisk rammesætning, og derigennem bringe nye perspektiver til en situation, der i samfundsdebatten bærer præg af manglende kropslig erfaring.

Inspirationen fra tildækningsforbuddet kommer til at være fremtrædende i følgende opgave, da det har haft betydning for *hvorfor* og *hvordan* vi har undersøgt usynlighed i kommunikation, hvilket vi løbende vil uddybe. Vi har ikke været interesserede i at undersøge det religiøse aspekt af tildækning, da der i det tilfælde eksisterer mange kulturelle implikationer. Vi har derfor ønsket at undersøge hvordan usynlige elementer i fremtræden påvirker mødet mellem mennesker. Vi undersøger altså tildækning ved det vi omtaler som en 'neutral' præmis. Den neutrale præmis har ledt os til et forsøg, hvor undersøgelsen har fungeret mere abstrakt, hvilket også

¹ Lov om tildækningsforbud, 2018

² Rapport, 2009, s. 4

afspejles i formulering af forsøget. Vi har ikke brugt ordet *tildækning*, men i stedet ordene *synlig* og *usynlig*, da vi har villet undgå at vores undersøgelse blev tilknyttet en politisk diskurs. I stedet har vi undersøgt hvordan mennesket påvirkes, når det befinder sig i performative kommunikationssituationer med andre mennesker, hvori der indgår en form for usynlighed. Hvad sker der i samværet, når ét menneske er usynligt, og et andet menneske ikke er? Hvad sker der i en dialog, hvis alle er usynlige?

Forsøget foregik på Forsøgsstationen på Vesterbro, som er et åbent værksted og laboratorium for scenekunstnere. Forsøgsstationens formål er: "(...) at fremme forskning, udvikling og træning inden for professionel scenekunst i Danmark."³ Vi ønskede, at vores forsøg skulle afvikles dér, da stedet beskæftiger sig med performative undersøgelser og eksperimenter. Forsøget foregik i uge 44, fra mandag den 29. oktober til fredag den 2. november 2018. Vi havde planlagt at forskellige forsøgspersoner skulle komme tirsdag, torsdag og fredag, hvem vi afprøvede øvelser med, som primært bestod af non-verbale og fysiske situationer. Det gennemgående undersøgelsesområde var kommunikationssituationer, hvori der indgik grader af usynlighed, oversat til øvelser der indebar masker, kommunikation på hver side af et gardin samt brug af skygger og stof.

Vores opgave vil forholde sig til dette forsøg og til vores problemformulering:

Med udgangspunkt i vores performative forsøg, vil vi undersøge hvordan grader af usynlighed påvirker personers kommunikation.

Vi vil indledningsvist redegøre for praksisbaseret forskning og metodens kriterier, og sammenligne disse kriterier med udviklingen af vores undersøgelse. Dernæst vil vi præsentere metoden grounded theory, som er vores anvendte metode til at indsamle, systematisere samt analysere vores data. Efterfølgende vil vi præsentere vores teoretiske fundament, hvis omdrejningspunkt er kropslige erfaringsprocesser, som vil danne argumentation for hvorfor vi undersøger med kroppen. Herunder vil vi præsentere filosofen Maurice Merleau-Ponty, teaterteoretikeren Augusto Boal samt teaterpædagogen Jacques Lecoq. Det leder os til en præsentation af baggrunden for vores forsøg, samt procesdesign og gennemgang af forsøget. I dette vil vi også udlede observationer, refleksioner og erfaringer fra forsøget. Efterfølgende vil vi analysere vores indsamlede empiri vha. grounded theory, som vil lede til en forståelse af vores forsøgspersoners oplevelser af usynlighed i kommunikation. Vi vil dernæst diskutere vores anvendelse af tilvante kroppe som forsøgspersoner, og hvordan dette har påvirket deres tilgang til øvelserne. Herefter vil vi sætte vores forsøg i perspektiv til omverdenen, for yderligere at forstå hvordan former for usynlighed kan udspille sig i hverdagssituationer. Afslutningsvist vil vi konkludere på

³ Forsøgsstationens hjemmeside

hvordan vores forsøg har udformet sig, og hvad vi har erfaret ift. 'god' kommunikation.

Grundet vores gennemgående brug af begrebet *den neutrale præmis* i opgaven, finder vi det nødvendigt at bringe en kort forklaring af vores definition af dette begreb. Begrebet dækker over flere ting, herunder ønsket om at undersøge kommunikation og usynlighed i fremtræden uden brug af kulturelle symboler, da vi ville have indsigt i umiddelbare og kropslige oplevelser hos forsøgspersonerne. Derudover forsøger vi at opnå neutralitet i forsøgets æstetiske aspekt; forsøget foregik i et helt hvidt lokale, vi brugte rekvisitter i farverne hvid, sort og brun, og undgik opmærksomhedsskabende og kraftige farver. Vi vil desuden fremhæve præmissen om neutralitet i teoriafsnit om Augusto Boal og *the aesthetic space* samt Jacques Lecoq og *den neutrale maske*.

Praksisbaseret forskning af Freja Forsman

Practice-led-research, practice-as-research, practice-based research, artistic research og *creative research* er alle begreber, der bruges til at beskrive det tværfaglige felt mellem kreativ praksis og videnskabelig forskning. På dansk er der også flere benævnelser for dette heterogene begreb, og ligesom på engelsk indebærer de også forskellige betydninger alt efter teoretikere, tilgange og kontekster. Begreberne har dog en fællesnævner; ambitionen om at få kreativ forskning anerkendt på lige fod med akademisk forskning, og at praksis og forskning ikke behøver at være modstridende parter, men kan drage nytte af hinanden i et tværfagligt samarbejde.⁴ I denne opgave har vi haft et ønske om at forske i emnet kommunikation, hvilket er blevet muliggjort via vores kreative praksis og akademiske tilgang. For at forstå performativiteten ved *hvad* usynlighed gør i en kommunikationssituation, har vi skabt et forsøg, der undersøger kropslige oplevelser.

I følgende afsnit vil jeg udvide vores begrebsdefinition om kreativ forskning, redegøre for baggrunden for praksisbaseret forskning (PF), herunder bruddet med den traditionelle, vestlige forståelse af vidensbegrebet samt anerkendelsen af kroppen som erkendelsespotentiale. Med udgangspunkt i Lisbeth Elkjær, samt Brad Haseman og Daniel Mafes kriterier for hhv. PF og practice-as-research, vil jeg undersøge metoden PF, og hvilken betydning det har haft for vores proces og forsøg.

Det vestlige vidensideal kan også forklares ved et kartesiansk eller positivistisk vidensideal, som opstiller verden i objekter, som en rationelt erkendende bevidsthed

⁴ Friberg & Fentz, 2013, s. 36

der næst kan erfare, erkende og udtale en objektiv sandhed om.⁵ Hertil indgår også filosof René Descartes dualistiske erkendelsesproces; *jeg tænker, altså eksisterer jeg* - tanke og fornuft er det højst rangerende erkendelsesapparat, og er adskilt fra det materielle; kroppen.⁶ Viden ses primært som formidlet videre gennem tale, skrift, tabeller eller diagrammer, og i en forskningssituation sætter forskeren sig udenfor undersøgelsesobjektet, da dennes 'subjektivitet' ellers kan påvirke og forstyrre den objektive sandhed og resultater.⁷ Denne form for epistemologi dateres helt tilbage til Aristoteles, og hans opdeling af viden i teoretisk- og teknisk kunnen og praktisk visdom, hvoraf universiteterne traditionelt set har haft eneret på den teoretiske, intellektuelle viden.⁸ Den dualistiske opdeling af fornuft og krop har altså bidraget til, at viden og praksis er blevet betragtet som en dikotomisk relation.

Disse klassificeringer forsøger PF at opløse og udfordre, med teoretisk grundlag i fænomenologien, hermeneutikken, kognitionsforskning, samt videnskabsteoretiker Michael Polanyis begreb om tavs viden; "We know more than we can tell".⁹ Den praktiske viden har ikke altid et verbalt udtryk, men manifesterer sig gennem handling.¹⁰ Som Elkjær skriver i analogien "Re.Searching": "(...) vores intellektuelle forståelse af verden sker gennem kroppen, gennem tavs viden".¹¹ PF forsøger at formidle en viden, der ikke før har været tilladt et sprog, baseret på kropslige erfaringer. Dette princip opererer vores forsøg sig efter; vi ønsker at undersøge mødet mellem mennesker, og derfor har vi skabt rammerne for et forsøg, hvor forsøgspersonerne skal opleve med deres kroppe. Vi er dertil interesserede i deres kropslige forståelser af øvelserne - hvordan føles det, hvordan mærkes det, hvad sker der i kroppen, og hvad gør det i relation med de andre deltagere? I stedet for at 'tale' om begrebet kommunikation, undersøger vi det fysisk og performativt, eftersom kroppen rummer et stort erkendelsespotentiale.

Cand.mag. i Moderne Kultur & Kulturformidling Lisbeth Elkjær definerer PF som en forskning, der har den kunstneriske praksis som fokus og metode; der undersøger sin genstand mens denne bliver til; der betragter kunsten indefra og hvor subjekt og objekt derfor ikke kan adskilles.¹²

I følgende afsnit vil jeg uddybe Elkjærs kriterier for PF, og sammenligne disse med udvalgte kriterier for PLR, defineret af Brad Haseman, teater- og performanceteoretiker, og Daniel Mafe, professor i arkitektur, design og visuel kunst

⁵ Kragh, Den Store Danske

⁶ Koch, Den Store Danske

⁷ Haseman & Mafe, 2009, s. 212

⁸ Elkjær, 2006, s. 31

⁹ Michael Polanyi citeret af Elkjær, 2006, s. 34

¹⁰ Elkjær, 2006, s. 32

¹¹ Ibid., s. 41

¹² Ibid., s. 32

ved Queensland University of Technology. Jeg vil anvende kriterierne i en argumentation om hvordan vi har udformet vores forsøg.

Elkjær pointerer først og fremmest, at det primære formål ved PF er at søge indsigt og ny viden, og ikke at skabe kunst.¹³ Haseman og Mafe deler samme synspunkt, da de karakteriserer practice-led-research (PLR) som en kreativ proces, der leder til kunstneriske, æstetiske og videnskabelige erkendelser.¹⁴ I vores praksisbaserede forskning, har vores formål ikke været at skabe et kunstnerisk produkt; vi har været opsat på at skabe ny viden, og opnå forståelse om kommunikation og usynlighed, på andre måder end ved en verbal forståelse.

Elkjær mener dernæst, at det er væsentligt med et defineret undersøgelsesspørgsmål eller et særligt problemfelt, da dette skal sikre forskningens gennemgående fokus.¹⁵ Haseman og Mafe siger, at det oftest er ved forskningens afslutning, at det endelige undersøgelsesspørgsmål manifesterer sig. Da PLR ikke behøver at følge en konventionel forskningsmetode, skal de kreative forskere ikke hindres og begrænses af en lineær fremgangsmåde.¹⁶ Vi har anvendt grounded theory som metodisk ramme til at indsamle og analysere empiri. Det betyder bl.a. at vi ikke har haft en defineret hypotese, som vi skulle be- eller afkræfte; vi har opereret efter at lade teori vokse fra empirien, og dermed ikke fulgt en lineær fremgangsmåde. Vi har haft et undersøgelsesområde, men har samtidigt ladet undersøgelsesspørgsmålet være åbent, da vi ville give forsøgspersonerne mulighed for at påvirke forsøgets forløb, og dermed ikke lade os styre af eventuelle forventninger til forsøgets resultater. Dette har også medført, at vi har ændret forsøget løbende efter de forskellige forsøgspersoners reaktioner på øvelserne hhv. tirsdag og torsdag. Vi skabte nye forforståelser for hvordan øvelser og refleksioner fungerede, og tilpassede dem efter de nye indsigter, hvilket i sidste ende også havde mulighed for at påvirke undersøgelsesspørgsmålet.

Elkjær fremhæver, at det er vigtigt at specificere sin undersøgelsesmetode; hvordan skal spørgsmålene besvares, og hvorfor netop denne metode?¹⁷ Haseman og Mafe diskuterer ligeledes hvordan kreative forskere kan legitimere deres forskningsmetoder, da ingen akademiske forskningstraditioner tjener deres formål. De foreslår derfor, at kreative forskere skal bruge deres kreative praksis vilkår og teknikker, og oversætte dem til et sprog og metode, der skal anvendes indenfor PLR. Udover at skabe et eget forskningsgrundlag, er denne oversættelse også en

¹³ Elkjær, 2006, s. 26

¹⁴ Haseman & Mafe, 2009, s. 212

¹⁵ Elkjær, 2006, s. 26

¹⁶ Haseman & Mafe, 2009, s. 216

¹⁷ Elkjær, 2006, s. 27

udvikling mod at imødekomme de gængse kriterier ved forskning.¹⁸ Vi har ladet os inspirere af grounded theory, og det har derfor ikke været en metode, der har begrænset os, selvom det er en akademisk forskningsmetode. Grounded theory har i stedet fungeret som en måde hvorpå vi kunne tilgå forsøgspersoners refleksioner, og efterfølgende forstå og gennemskue deres oplevelser. I afsnittet 'Metode: Grounded theory' uddyber vi, hvordan vi har brugt grounded theory som metodisk værktøj.

Ifølge Elkjær skal PF ydermere kunne dokumenteres og videreformidles. Proces og resultater gives videre, hvilket er argumentationen for dens gyldighed som forskning. Endvidere uddyber Elkjær, at dokumentationen kan tage forskellige former; bl.a. optagelser af processen, indsamling af anvendte objekter, fotos, video etc.¹⁹ I Haseman og Mafes kriterier for PLR, udmønter forskningsresultater hovedsageligt sig i to formater; det kreative arbejde versus de fortolkende, sproglige tilføjelser til arbejdet. Dokumentation afgør på hvilken måde vi taler om arbejdet; uddyber vi eller definerer det, forstærker vi pointer ved det?²⁰

Vi dokumenterede forsøget via billeder, videooptagelser, stemmeoptagelser af refleksioner, observationer samt skriftligt materiale fra forsøgsparticipanterne fx post-its og hurtigskrivning. Vi ønskede at dokumentere det kreative arbejde på så mange forskellige måder som muligt, da vi ikke havde en forudindtaget holdning til, hvordan det skulle 'tale om' vores arbejde. Vi fandt efterfølgende ud af, at billeder og deltagerens skrevne materiale fungerede godt i vores fortolkende bearbejdelse, hvilket bl.a. kommer til udtryk i analysen ved grounded theory, hvor vi har kodet post-its.

Vi brugte oftest en kombination af dokumentationsformerne på samme tid. Der var bl.a. en øvelse, hvor deltagerne havde masker på, blev inddelt i grupper, og derefter bedt om at "sætte krop" på et ord (sæt-krop på øvelse); de skulle finde frem til et fælles kropsligt udtryk på baggrund af visse ord fx *tvang*, *tillid* eller *anerkendelse*. Da forsøgsparticipanterne efterfølgende præsenterede resultatet, det kropslige udtryk, tog vi et billede af det, mens vi skrev observationer ned. Det resulterede i følgende dokumentation:

¹⁸ Haseman & Mafe, 2009, s. 215

¹⁹ Elkjær, 2006, s. 27

²⁰ Haseman & Mafe, 2009, s. 216

"Anerkendelse", drengegruppen

"Anerkendelse", pigegruppen

I denne øvelse var billederne vigtige dokumentationskilder, da de hurtigt giver et overblik over gruppernes præsenterede kropslige udtryk. Vi har inddelt forsøgspersonerne i en pige- og drengegruppe, hvor billederne viser de forskellige bud på det samme ord; *anerkendelse*. Drengegruppen ser ud til at have gang i stort fysisk udtryk, billedet er lidt sløret som om, at der sker bevægelse i det øjeblik, billedet bliver taget. Pigegruppen ser mere stillestående ud, billedet er taget med fokus på deres overkroppe, og dette valg af billedbeskæring giver et indtryk af, at der ikke foregår væsentlig bevægelse i benene. Hertil er vores observationer en

yderligere hjælp til at forstå hvad der sker på billedet, samt det bagvedliggende, som billedet ikke har mulighed for at vise:

Drenggruppen har et stort fysisk udtryk... Pigegruppen er mere forsigtig, kommer hurtigt frem til et fælles udtryk... Drenegruppen eksperimenterer meget, har meget voldsomme bevægelser... Drengene råber ordet igen og igen, pigerne siger det stille...

(Fra Frejas notesbog d. 1. november)

Billede og observationer giver det samlede indtryk, at der er stor forskel ved fremgangsmåden i de to grupper. Det er et bud på, hvordan det kreative arbejde er blevet oversat til det formidlende via dokumentation, og hvordan vi har knyttet en fortolkning til, som i dette tilfælde kunne omhandle forsøgspersonernes forskellige tilgange i et samarbejde med grader af usynlighed/masker.

Elkjær nævner slutteligt, at eftersom PF er en nyere disciplin, så må alle involverede være med til at evaluere resultaterne, og lade erfaringerne være en hjælp til at stille nye og forbedrede spørgsmål i fremtiden. Ydermere skal forskeren turde at argumentere på baggrund af sin forskning.²¹ Forsøgsstationen vægter erfaringsudveksling højt, og holder derfor en halvårlig netværksaften, "Platform", for alle husets forsøg, som i vores tilfælde var fredag d. 14. december 2018. Til "Platform" skal Forsøgsstationens kreative forskere og kunstnere fortælle om deres undersøgelse og resultater. Formålet er, som de skriver på deres hjemmeside: "(...) erfaringer vil blive opsamlet og videreformidlet, for forhåbentlig på lang sigt at få indflydelse på nye tiltag og nye strømninger inden for scenekunsten."²² Det er altså vigtigt, at selvom vi undersøger det unikke og partikulære, at vores forsøg ikke udelukkende forholder sig til sig selv, men at resultater og erfaringer kan videreformidles, og på sigt bidrage til, at PF kan vægtes på lige fod med andre forskningsmetoder.

Elkjær, Haseman og Mafes kriterier har udgjort et system for os, og har dannet grundlag for hvordan vi har opbygget vores forsøg. De påpeger behovet for at efterleve metodens kriterier, for at kunne validere PF på lige fod som andre traditionelle, akademiske forskningsmetoder. Ved at forholde os til både Elkjær, Haseman og Mafes kriterier, har vi været opmærksomme på stringensen og gennemsigtigheden i vores undersøgelse. Det har betydet at vi har været opmærksomme på at forholde os til vores praksis som intention om at forske, defineret et undersøgelsesemne, udviklet en strategi for vidensindsamling, samt vægtet refleksioner over resultater. Derudover har forskningen givet os mulighed for

²¹ Elkjær, 2006, s. 27

²² Forsøgsstationens hjemmeside

løbende at ændre kurs ved at tage højde for nye resultater. Igennem kriterierne har vi kvalificeret vores forsøg som værende PF.

Grounded theory af Freja Forsman

Vi var interesserede i vores forsøgspersoners kropslige oplevelser af vores opstillede øvelser, og vi ønskede at beskrive, forstå og fortolke disse erfaringsprocesser. Her kan kvalitative forskningsmetoder være behjælpelige, da de "... interesserer sig for menneskelige aktørers egne perspektiver på og beretninger om denne verden."²³

Vi efterspurgte en måde hvorpå vi kunne indsamle, systematisere og udvikle efterfølgende forståelse af forsøgspersonernes erfaringer. Dette ledte os til den kvalitative metode grounded theory (GT), som gennem systematisk indsamling og analyse af empirisk materiale har til formål at udvikle teoretiske

forklaringsmodeller.²⁴ GT er udviklet af sociologerne Barney Glaser og Anselm Strauss i 1967, og modsagde den amerikanske dominerende positivistiske forskningstradition indenfor sociologien, da forskeren i GT ikke længere var reduceret til at skabe mening ud fra allerede formulerede teorier, men derimod aktivt skulle forholde sig til empirien, og skabe teorier derudfra.²⁵

Jeg vil i følgende afsnit redegøre for GT, og desuden påvise hvordan vi anvendte metoden både inden- og under vores forsøg på Forsøgsstationen.

GT kunne tilbyde os en systematisk metode til udvælgelse, bearbejdning og analyse af data, hvor forskeren skal forholde sig lærende og opdagende, samt konstant analysere sit eget forhold til sine data.²⁶ Vi har brugt GT som en metodisk ramme for hvordan vi har systematiseret vores data, og GT har hjulpet os til at gennemskue sammenhænge, samt at tydeliggøre en kobling fra vores forsøg til omverden. Vi er inspirerede af GT, men har ikke fulgt metoden slavisk, og der er visse principper indenfor metoden som vi afviger fra. Vi har fx brugt GT i et opstillet forsøgssammenhæng, hvorimod metoden traditionelt bliver brugt til at sige noget om, hvordan mennesker begår sig i deres autentiske miljøer.

GT er en metode der skifter mellem at være induktiv og deduktiv; en vedvarende bevægelse mellem empiri og teori.²⁷ GT's cirkulære fremgangsmåde, hvor indsamling, bearbejdning og analyse sker sideløbende, passer godt til PF, som heller ikke antager en lineær proces, men er dynamisk. Vores forsøg varede fra mandag til fredag, og var med forskellige forsøgspersoner, hvorfra vi oplevede skiftet mellem

²³ Brinkmann & Tanggaard, 2010, s. 18

²⁴ Guvå & Hylander, 2005, s. 9

²⁵ Ibid., s. 11

²⁶ Ibid., s. 15

²⁷ Boolsen, 2010, s. 207

empirisk og teoretisk arbejde. Efter hver runde med forsøgspersoner gik vi tilbage til vores analyse, bearbejdede oplevelserne, og justerede dem til næste runde med forsøgspersoner, så vi kunne efterprøve nye antagelser. Dette gjorde vores forsøg omskifteligt, og tillod, at forsøget kunne udvikle sig fra en eksperimentel tilgang. Denne vekslen er klassisk indenfor især hermeneutikken, men gør sig også gældende i GT, hvor dataindsamling- og analyse er gensidig afhængige; dataindsamlingen bestemmer teorien, teorien bestemmer dataindsamlingen.²⁸ Da teorien skal vokse fra empirien, kan forskeren ikke på forhånd bestemme sig for, hvor meget empiri, der skal indsamles. Denne proces kan i princippet fortsætte indtil forskeren opnår "teoretisk mæthed", og vurderer, at ny data ikke længere tilføjer noget relevant.²⁹ Vi har ladet os inspirere af dette synspunkt, men eftersom vi kun havde en uge til rådighed på Forsøgsstationen, var det i denne omgang en af forhindringerne for "teoretisk mæthed". Vi har måtte fremskynde processen, og ladet "mætheden" være defineret efter dette tidlige forbehold.

Forskeren i GT skal forholde sig åbent til undersøgelsesområdet, og ikke have et fokuseret spørgsmål, men i højere grad et problemfelt hvori betydning og mening kan forhandles og forstås gennem sociale interaktioner.³⁰ I stil med Haseman og Mafes argumentation om PLR, skal GT altså ikke styres efter en færdig antagelse. Inden vores forsøg havde vi ikke en hypotese, som vi skulle bekræfte eller afkræfte. Vi undersøgte fx ikke om tildækning er a) godt eller b) dårligt, men valgte at åbne forsøget til en undersøgelse om kommunikation, samvær, synlighed og usynlighed. Da vi ikke havde en hypotese, og derfor ikke vidste hvad vi skulle 'lede efter' i forsøget, var vores dataindsamling meget bred. Alt havde interesse, og vi forsøgte at indsamle via feltobservationer, som vi skrev ned i notesbøger under forsøget, beskrivelser af situationer samt refleksioner fra/interviews med forsøgspersonerne. Rent praktisk betød sidstnævnte, at vi næsten skabte en fokusgruppe interview-situation; efter hver øvelse bad vi deltagerne om at sætte sig i en rundkreds, og dele deres oplevelser og erfaringer med hinanden. Vi prøvede ikke at stille ledende spørgsmål, da vi netop gerne ville opnå indsigt i 'rene' refleksioner, som ikke var påvirket af fx vores intentioner ved en given øvelse. Vi stillede spørgsmål som: "Hvad oplevede I?" og "Hvad skete der?". Den åbne snak medvirkede til, at forsøgspersonerne inspirerede hinanden, da de responderede og byggede videre på hinandens refleksioner.³¹ Det var også et interessant aspekt i vores dataindsamling, da deltagerne flere gange ændrede mening og tilpassede sig hinandens holdninger. For at forsøgspersonerne ikke konstant skulle reflektere i en interaktiv situation, bad vi dem også om at skrive deres refleksioner ned ved fx hurtigskrivning eller på post-its.

²⁸ Boolsen, 2010, s. 207

²⁹ Guvå & Hylander, 2005, s. 40

³⁰ Martinsen & Norlyk, 2011

³¹ Guvå & Hylander, 2005, s. 40

Formålet med GT er at fokusere på menneskelige interaktioner, kortlægge generelle hændelsesforløb, og skabe teori som udleder nye forståelser af sociale processer.³² I forbindelse med vores forsøg ønsker vi at forstå mødet mellem mennesker, og hvordan usynlighed påvirker den sociale proces. Resultaterne fra bearbejdning af materialet, kaldet *kodningen*, vil ikke fungere som en sandhed, men som velunderbyggede, teoretiske antagelser.³³ Den teoretiske udvælgelse af vores indsamlede data, samt den dertilhørende kodningsproces, vil vi uddybe og undersøge i afsnittet 'Analyse ved grounded theory'.

Fænomenologi af Katrine Bøtke

I følgende afsnit vil jeg fremstille de dele af teorien om kropsfænomenologi, som har været vores teoretiske rammesætning, og sætte det i sammenhæng med de præmisser, der opstår, når vi arbejder med et kropsfænomenologisk forsøg. Merleau-Ponty (MP) (1908-61) var en fransk filosof, der med sit værk omkring kroppens filosofi, bl.a. gjorde op med den dualistiske forståelse af krop og sind, som på daværende tidspunkt var det dominerende syn på kognition og erkendelse i den vestlige filosofi. Ifølge MP's filosofi erfarer vi verden primært gennem kroppen, og derigennem danner mening i verden ud fra vores krop, og de erfaringer og vaner danner sig gennem livet.³⁴ Netop dette er grundlaget for vores forsøg, da vi undersøger kommunikationssituationer via kropslige øvelser. Ifølge MP kan vi også bruge kroppen til at danne nye erfaringer, hvilket vi har prøvet at facilitere i vores performative rum for at kunne udforske, hvilke nye erfaringer kroppen danner sig i kommunikation med grad af usynlighed.

Jeg har brugt den danske oversættelse af MP's værk "Phénoménologie de la perception" fra 1945, "Kroppens fænomenologi", til at fremlægge præmisserne for vores forsøg, og hvorfor vi netop har valgt at forske gennem kroppen, og ikke intellektualiseret og diskuteret vores emne. Sproget er abstrakt, og derfor kan brugen af kroppen som erfaringsgrundlag gøre det nemmere at forstå komplekse begreber. Vi har fokuseret på kroppens erfaringspotentiale i øvelserne, men det har været nødvendigt at bruge sproglige refleksioner til at konkludere og sammenfatte oplevelserne, for at kunne systematisere vores resultater. Jeg vil nu gennemgå nogle af de begreber, som MP benytter i sit værk, for at kunne udbrede de dele af teorien, som har været afgørende for vores proces.

³² Svendsen, 2017

³³ Guvå & Hylander, 2005, s. 19

³⁴ MP, 1994, s. VII-VIII

Når MP taler om kroppen bruger han begrebet *egenkroppen*. Begrebet beskriver hvordan han ser kroppen; ikke som en objektiv mekanisme i rummet, men som en *væren-i-verden*, der sanser, oplever og erfarer. MP argumenterer dertil for egenkroppens permanens; vi kan ikke adskille os fra vores kroppe, og derfor vil vores kroppe være en permanent del af os. Kroppen udgør ikke en permanens i verden, men en permanens hos os. Fordi kroppen ikke kan adskilles fra jeg'et vil perceptionen altid være afhængig af kroppens funktioner og muligheder.³⁵ På den måde er vores forståelse afhængig af hvad MP omtaler som *kropsskemaet*. Kropsskemaet er et begreb som MP låner fra fagvidenskaben, og bruges til at beskrive hvordan kroppens dele bliver til et hele, og den helhed går forud for delene. På den måde er perception ikke bare nervebanernes processer i hjernen. MP ser helheden, kroppen, som det meningsskabende i verden.³⁶

MP introducerer også begreberne *den tilvante krop* og *den aktuelle krop*. De vaner vi har dannet i vores krop udgør den tilvante krop. Med vaner menes den måde, vi kan bevæge os på, uden at tænke over den konkrete bevægelse. Han bruger fantomlemmet som eksempel på hvordan en person, der har fået amputeret en arm, stadig kan komme til at række ud efter noget, eller mærke en sensation i den arm, der ikke længere sidder fast på kroppen. Den tilvante krop er altså den krop, der er dannet ud fra vores vaner, og bliver ved med at bevæge sig ud fra det. Den aktuelle krop er kroppen uden arm.³⁷ Denne forskel er vigtig at forstå i forhold til vores valg af forsøgspersoner. Vi arbejdede med forsøgspersoner, som vi antager ikke har den vanemæssige tilgang, at de er vant til at se tildækkede ansigter i kommunikationssituationer. Derhjemme, på job, på uddannelse, i samfundet - det er sjældent, at man bliver mødt af et menneske, der har tildækket ansigt jvf. tidligere tal om de kun 100-200 kvinder, der bærer niqab eller burka i Danmark. Hvis vi derimod havde haft disse kvinder som forsøgspersoner, ville de højst sandsynligt have haft nogle helt andre vaner i forbindelse med usynlige elementer i kommunikation, da de er vant til at kommunikere på andre måder end ved aflæsning af ansigt. Vores håb var, at vores forsøgspersoner kunne være aktuelle kroppe i øvelserne, og dermed blive udfordrede i øvelserne. Samtidigt havde vi også valgt teaterfaglige forsøgspersoner, som kunne være afslappede i et performativt rum, og efterfølgende være i stand til at reflektere over deres kropslige erfaringer. Vi havde således tilvante kroppe ift. de performative øvelser, men aktuelle kroppe ift. problemstillingen, som handlede om kommunikation og usynlighed. Hvordan forsøgspersonernes tilvante kroppe har påvirket vores forsøg vil vi diskutere senere i opgaven.

³⁵ MP, 1994, s. 31-32

³⁶ Thøgersen, 2004, s. 112

³⁷ MP, 1994, s. 18-21

MP lægger vægt på, at kroppen ikke er et statisk objekt. Vi forstår på den måde ikke kroppen i en *positionsrumlighed*, hvor kroppen er placeret i rummet, med hvilket den kan interagere, men som en *situationsrumlighed*, hvor rummet konstant interagerer med kroppen, og perceptionen finder sted i en åben dialog eller kommunikation.³⁸ Derfor kan vi heller ikke lave et objektivt forsøg eller et forsøg, der giver en sandhed. Verdenen påvirker os, og derfor er den perception, der er foregået i forsøget også påvirket af ude- og indefrakommende faktorer. Dette er vigtigt for forskeren at være bevidst om; at forsøget selvfølgelig vil være farvet af de forskellige kroppe i rummet og deres forforståelse.

MP's teori udgør også en væsentlig forhindring for os. Hvis vi gerne ville give vores viden videre, så giver det, ifølge MP, ikke meget mening bare at skrive det ned, og give det videre. Vi har selvfølgelig en forestillingsevne, men den er situeret i vores perception i kroppen. På den måde kan det svært helt at forstå meningen i vores forsøg, uden selv at udføre det. Der vil være en del der går tabt, når man ikke erfarer situationen med kroppen. Som nævnt tidligere i opgaven, er der på Forsøgsstationen arrangementet "Platform", hvor viden videregives *live*, altså hvor de forskellige kreative forskere og kunstnere er fysisk til stede med deres kroppe, og forklarer om deres forsøg. Her lægger Forsøgsstationen også vægt på, at det er en god idé at lave øvelser, og ikke kun snakke om forsøget. Præmissen som kropsfænomenologi bærer med sig betyder også, at vi har valgt at lægge billeder ind i opgaven, da det giver læseren en bedre forståelse for det performative rum, som undersøgelsen foregik i. Præmissen fordrede også, at det var vigtigt for os at møde en kvinde i niqab, og erfare med vores kroppe, hvad det betyder at kommunikere med et tildækket menneske. Hvis vi skulle kunne udfærdige et forsøg, der ville give mening i forhold til til at perspektivere til tildækning, var det nødvendigt for os at basere det på vores egen kropslige perception af kommunikation ved usynlighed.

MP's teori underbygger vores forsøgs metode, nemlig hvorfor vi kan vælge at undersøge ved kropslige erfaringsprocesser, og hvordan vores tilvante krop påvirker de situationer vi befinder os. En tilvant krop er dog ikke en statisk ting. Den udvikler sig i den konstante udveksling med omverdenen, og det kan vi observere i det performative rum, som jeg vil definere i det næste afsnit ved Augusto Boals teori om *the aesthetic space*.

Augusto Boal af Katrine Bøtker

Jeg vil i følgende afsnit redegøre for Augusto Boals teori om *the aesthetic space* for at kunne fremlægge mulighederne ved vores performative rum. Jeg vil benytte hans

³⁸ Thøgersen, 2004, s. 111

bog "The Rainbow of Desire", hvor han definerer begrebet. Til sidst vil jeg bruge Warren Linds beskrivelse af *metaxis* til at uddybe forståelsen af det rum, der opstår for, at forsøgspersonerne kan observere sig selv. Augusto Boal (1931-2009) var en brasiliansk instruktør, teoretiker og underviser, der skabte 'Theatre of the Opressed' (TO). TO opfordrer til, at publikum er aktive og deltager i performative situationer, hvilket kan fordre, at deres holdninger og opfattelser af omverdenen ændres. Vores formål i forsøget var at undersøge et fænomen, og derfor var det ikke nødvendigt for os, at vores forsøgsdeltagere gennemgik en forandringsproces.

Vi har i vores opgave defineret det rum vi skabte i vores lokale på Forsøgsstationen som *det performative rum*, hvor Boal har valgt ordet *aesthetic*, som vi oversætter til æstetisk. Hvis man kigger på begrebets oprindelse kommer *æstetik* fra det græske ord *aisthetike*, som betyder *sansning* eller *forfølelse*.³⁹ For at *aesthetic space* kan opstå, er et sansende menneske nødvendigt, enten en tilskuer eller en skuespiller. Boal pointerer dog, at for tilskueren bliver det hurtigt kedeligt uden en skuespiller til at definere rummet.⁴⁰ Selvom vi nu vil bruge Boals definition af the *aesthetic space*, har vi valgt begrebet *det performative rum*, da det lægger en større vægt på det handlende menneske i rummet. I vores forsøg ville vi gerne sætte fokus på, at udover at vores forsøgspersoner skulle sanse og opleve, skulle de også kunne handle frit i rummet. Boal bruger begrebet dikotomi til at beskrive the *aesthetic space*. En dikotomi er en splittelse af en helhed til to dele, der ikke overlapper hinanden. Han beskriver hvordan the *aesthetic space* opstår, når der enten er en splittelse i skuespillerens rum og tilskuerens rum, eller når der opstår en splittelse i tid. Den splittelse mellem skuespiller og tilskuer kan opstå i den samme person, når en skuespiller observerer sig selv.⁴¹ Dette er netop opstået i det performative rum i vores forsøg. Vores forsøgsdeltagere har observeret hinanden, men også dem selv, og det er derfor der i det fysiske rum på Forsøgsstationen kunne opstå et aktivt performativt rum. På den måde kan man også se forskel på når vi lavede en øvelse, og når vi sad i rundkreds og reflekterede, hvor forsøgsdeltagerne stoppede med bevidst at observere hinanden og sig selv. I det øjeblik forsvandt det performative rum, eller det blev i hvert fald formindsket betydeligt.

En anden pointe fra Boal er, at vi i transformationen af et rum til et *aesthetic space*, kigger på livet og samfundet med et teleskop. Vi kan se fortiden, det som er glemt igen, og sætte det i perspektiv. Vi kan trække det vi kigger på nærmere. På den måde har vi i forsøget trukket et fænomen nærmere og undersøgt det. Boal bruger samtidig også metaforen om *aesthetic space*, at det også har effekten af at ses under et mikroskop. Alt har betydning, og alle bevægelser bliver forstørret og analyseret. Det er derfor det bliver muligt for os at undersøge noget så hverdagsligt

³⁹ Dehse, Den Store Danske

⁴⁰ Boal, 1998, s. 29

⁴¹ Ibid., s. 19

som kommunikation, fordi vi lægger mærke til de nye ting, der bliver bragt ind i situationen og ind i det performative rum.⁴²

Dette er netop en vigtig pointe til hvorfor det kan give mening at undersøge et fænomen med kunst. Vi kan forme det performative rum som vi vil, og det har en helt naturlig effekt af at forstørre alle delene af rummet og bringe dem nærmere, så vi bedre kan observere og danne mening. Derfor har det også givet mening for os at sætte nogle af forsøgspersonerne som tilskuere til nogle af øvelserne, så vi kunne bruge dem til at observere.

Teater kan foregå når som helst, og når den anden tid opstår, bliver rummet splittet i den faktiske tid og den performative tid. I vores forsøg har vi ikke defineret en anden tid for forsøgsdeltagerne, men man kan bruge Boals pointe til at forstå hvorfor tid meget naturligt opløses i det performative rum, alle symboler og associationer er frie, og ikke er betinget af tid. Dette var netop også grunden til, at vi valgte i vores forsøg at forsøge at skabe en neutral præmis i det performative rum. Vi fjernede unødvendige møbler osv. og som nævnt i indledning, valgte vi så vidt som muligt også materialer i farver, der ikke skabte opmærksomhed. Derudover havde vi begge sort tøj på, for igen at skabe et neutralt miljø. Dermed ville vi gerne skabe et rum, der ikke var så betinget af symboler og associationer på tid og sted. Den diktomi, der opstår i det æstetiske rum, og gør det til et mulighedernes rum, ses mellem mange ting. Skuespiller og tilskuer bliver splittet, skuespiller bliver splittet i jeg og ikke-jeg. Tid og sted bliver splittet.⁴³ De overlapper ikke hinanden, og det skaber et mellemrum mellem de forskellige fænomener: *metaxis*. Boal beskriver *metaxis* som at være fuldstændig og simultant til stede i to forskellige, autonome verdener. Warren Linds understreger i sin artikel "Metaxis - Dancing (in) the in-between" betydningen af *metaxis* i TO, ved at underbygge begrebet med flere forskellige teorier. Blandt andet bruger han MP's teori om kropsfænomologi til at understrege at *embodied cognition* gør det muligt at erfare i det handlingsrum *metaxis* skaber.⁴⁴ I vores forsøg kunne vi kropsligt erfare om kommunikation ved at befinde os i *metaxis*, fordi vi kunne være bevidste om vores krop og dens erfaringsprocesser. Det var derfor vigtigt at forsøgspersonerne kunne træde ind i *metaxis* og ikke kun befinde sig i deres egen virkelighed, for at de kunne reflektere over dem selv.

Ud fra Boals definition af the aesthetic space har jeg kunnet beskrive hvilke muligheder det performative rum skaber, og hvorfor vi netop har valgt at undersøge kommunikation ved at træde ind i den diktomi, der opstår i et sådan rum.

⁴² Boal, 1998, s. 27

⁴³ Ibid., s. 23

⁴⁴ Linds, 2006, s. 114

Jacques Lecoq af Freja Forsman

Vi har været inspirerede af Jacques Lecoq i udformning af øvelsesdesignet, samt i den teoretiske undersøgelse i vores forsøg; hvordan bruger vi kroppen til at forstå og erfare. Derudover har Lecoqs princip om *den neutrale maske* inspireret os til ønsket om vores øvelsers neutrale præmis. I følgende afsnit vil jeg uddybe Lecoq og hans kropsforankrede arbejde, som bl.a. vil danne grundlag for kommende gennemgang af øvelsesdesign, som er udformet på baggrund af det neutrale princip.

Jacques Lecoq (1921-99) var fransk skuespiller og teaterpædagog, og arbejdede primært med maskearbejde, fysisk teater og bevægelsespotentialer.⁴⁵ I stedet for, at skuespilleren skal bruge sin logik og tanke til at forstå en karakter, og diskutere sig frem til mening ud fra en tekst, var Lecoq fortaler for, at skuespilleren skulle "trænge ind i teksten" vha. kroppen.⁴⁶ Skuespilleren kan først udnytte sit fulde potentiale, hvis denne anskuer sig som en holistisk enhed, hvor tanke og krop ikke kan adskilles.⁴⁷ Kroppen rummer et erkendelsespotentiale på lige fod med hjernen, eftersom mennesket kan handle sig til mening. Maiya Murphy, professor i teatervidenskab ved National University of Singapore, har beskæftiget sig med Jacques Lecoq i sit arbejde. Murphy mener, at filosofien har svært ved at tale om kroppen, eftersom dens udtryksform er forankret i det lingvistiske. Hun taler derimod om teater som en *embodied practice*, der kan bidrage til en nyt kropsforankret, epistemologisk paradigme. I forbindelse med dette, drager hun på Lecoqs praksis, der netop går imod den kartesianske dualisme, og hun tilføjer, at Lecoqs verdensforståelse i stedet baserer sig på: "I embody, therefore I know".⁴⁸ Lecoq-spilleren bliver derfor en epistemologisk figur, der erfarer gennem kroppen, og derigennem skaber grundlag for en ny kropsforankret filosofi.

I vores forsøg har vi undersøgt usynlighed, som har manifesteret sig ved at tildække forsøgspersonernes kroppe og ansigter, hvor tildækning af sidstnævnte har udgjort en stor interesse, eftersom tildækningsforbuddet baserer sig på synlighed af ansigt. Lecoq interesserer sig også for ansigtet, og har opfundet den neutrale maske, som er en perfekt afbalanceret fysisk maske, der skal simulere tilstand af neutralitet. Når skuespilleren tager masken på, skal den neutrale maske bidrage til en slags genfødsel af spilleren, hvor alt opleves på ny, hvori skuespilleren kan genopdage og opnå kreativ åbenhed.⁴⁹ Lecoq skriver:

⁴⁵ Holm, Den Store Danske

⁴⁶ Murray, 2007, s. 47

⁴⁷ Ibid., s. 56

⁴⁸ Youtube-video, Maiya Murphy

⁴⁹ Lecoq, 2001, s. 38

*"(...) the actor's face disappears and his body becomes far more noticeable. Talking to someone, you often look that person in the face. With an actor wearing the neutral mask, you look at the whole body (...) the face becomes the whole body."*⁵⁰

Vi var inspirerede af Lecoq, og særligt ovenstående citat, da vores forsøg interesserede sig for ansigtets betydning i en kommunikationssituation, og om vi eventuelt kunne 'flytte', genskabe eller repræsentere ansigtets betydning i andre dele af kroppen. Ifølge Lecoq kan hele kroppen blive ansigtet, dvs. der hvor kommunikationen foregår, og hvor det faktiske ansigt er uvæsentligt, og blot en ting bag den neutrale maske. Derudover var det tiltalende at anvende et virkemiddel, den neutrale maske, der kunne tilføje neutralitet til vores forsøgspersoners kroppe, da vi forsøgte at facilitere umiddelbare og kropslige øvelser. Inddragelse af masken var et forsøg på at illustrere usynlighed i forsøgspersonernes fremtræden, og som vi antog ikke medførte kulturelle implikationer, som fx sort stof ville gøre.

Præsentation af forsøg af Katrine Bøtke

Inden jeg gennemgår øvelsesdesignet og beskriver hvordan vores forsøg blev afviklet, vil jeg først præsentere vores indledende overvejelser i forhold til forsøgspersoner, open call og brug af særlige begreber i forbindelse med forsøget.

Indledende overvejelser

Som vi citerede i indledningen, bringer tildækningsforbuddet antagelser om hvordan kommunikation er påvirket, når der er et menneske, der er tildækket i sin fremtræden; personen ønsker ikke at være en del af fællesskabet, og ansigtet er derudover afgørende for aflæsning og behagelig kommunikation. Dette inspirerede os i udformning af vores øvelser; er ansigtet en så afgørende rolle i en kommunikationssituation?

Det var vigtigt for os, at forsøgspersonerne ikke kendte hinanden personligt, og at de havde en erfaring indenfor teater, performance eller bevægelse, da vi søgte komfortable deltagere, der ville 'turde' at udforske sammen med os. Det var væsentligt, at de ikke kendte hinanden, eftersom vores forsøg baserede sig på at udfordre vanemæssige tilgange i kommunikation - at kunne se hinanden - og det var derfor afgørende for deres oplevelser, at de ikke havde en allerede etableret tryghed i hinanden.

⁵⁰ Ibid., s. 38

Vi rekrutterede forsøgspersoner via et open call⁵¹, som vi hang op på Københavns Universitet, Søndre Campus' opslagstavler, og sendte ud i teaterfaglige grupper på sociale medier. Vi nævnte ikke, at forsøget var inspireret af tildækningsforbuddet, men kaldte det i stedet *kropslig undersøgelse* og at vi ville undersøge *perception i mødet mellem mennesker*, samt inddrage øvelser inspireret af Jacques Lecoq. Vi prøvede bevidst ikke at give for meget information, da vi ville skabe plads til at forsøget kunne være åbent og forme sig i samarbejde med forsøgsparticipanterne. Derudover prøvede vi at undgå, at deltagerne havde forudfattede holdninger til forsøget. Det var dog væsentligt for os at fortælle forsøgsparticipanterne om vores inspiration i slutningen af forsøget, da vi mente, at andet ville være uetisk.

Vi rekrutterede syv forsøgsparticipanter til torsdagens forsøg, hvoraf seks af dem var i alderen 25-30 år, og én var over 40 år. De kom alle fra teaterfaglige baggrunde, og havde erfaring med teaterøvelser og kropslige udtryk, altså havde de i kropsfænomenologisk forstand *tilvante kroppe*, hvilket bidrog til, at de gik til øvelserne med gåpåmod. Udover torsdagens forsøg, havde vi også forsøgsparticipanter inde tirsdag og fredag, som bestod af medstudenter fra Teater- og Performancestudier. I disse forsøg var der ikke det førmentalte usikre element, da forsøgsparticipanterne var studiekammerater og derfor kendte hinanden godt. Tirsdag fokuserede vi på hvordan vores øvelser fungerede, fx om der skulle være slukket eller tændt lys, overvejelser omkring rekvisitter, samt hvordan vores refleksioner skulle udmønte sig. Derudover blev vi også påvirket af forsøgsparticipanternes reaktioner på øvelserne, som vi derfra kunne vælge at ændre til torsdagens forsøg. Fredag var et mere hyperkondenseret forsøg, da vi ikke havde lige så lang tid sat af, og vi fokuserede også i høj grad på en videre refleksion over øvelserne.

Både i formulering af open call, samt i vores interne samtaler om forsøget, brugte vi begreberne *synlighed*, *usynlighed*, *kommunikation* og *perception*. *Synlighed* og *usynlighed* brugte vi om hvorvidt deltagerne fysisk kunne se hinanden i øvelserne fx ved at have samtale på hver sin side af gardin, eller ved at have maske på - i disse tilfælde var deltagerne delvist *usynlige*. Vi anvendte begrebet *perception* i overensstemmelse med vores fænomenologiske fokus; at erkende verden gennem hele kroppen, nemlig sanserne.⁵² At til tider fratage forsøgsparticipanterne deres synssans, og lade dem møde et fremmed menneske ved at høre, føle og lugte. *Kommunikation* blev forsøgets hovedfokus, da vi undersøgte menneskelig interaktion, hvilket vi fortolker som noget, der kan foregå på mange niveauer, og ikke kun ved en samtale. Vi anvendte ordet *kommunikation* som et paraplybegreb for mange forståelser; nærvær, samvær, sameksistens, udveksling.

⁵¹ Bilag 2

⁵² Bengt-Pedersen m.fl., Den Store Danske

Vores rolle i forsøget var procesledere, der skiftedes til at styre øvelserne, være med i øvelserne og give plads til deltagernes refleksioner. På den måde skiftede vi ind og ud af en observerende og deltagende facilitatorrolle. Ifølge grounded theory er det vigtigt for forskeren at observere og nedskrive både objektive, men også subjektive oplevelser. Eftersom vi arbejdede kropsfænomenologisk, var det også vigtigt for os at være med i øvelserne, og opleve dem på egen krop.

Øvelsesdesign

Det komplette øvelsesdesign er vedhæftet som bilag 1. I følgende afsnit vil jeg beskrive dramaturgien i øvelsesdesignet, samt uddybe udvalgte øvelser og deres bagvedliggende intention. Varigheden af det fulde øvelsesdesign, som vi testede torsdag, var i alt fem timer med indlagt spisepause.

Introduktion

Vi bad forsøgspersonerne om at skrive på sedler, hvad de karakteriserer som god kommunikation; hvad er god kommunikation, og hvilke omstændigheder kræver god kommunikation? Denne øvelse var indledende og før opvarmningen, da vi ønskede at definere fokus tidligt, og dermed indspore deltagernes tankegang.

Opvarmning

Ifølge Boal er opvarmningsøvelser en vigtig del af en workshop-proces, og har dertil udtalt: "We can only begin from where we are – but in order to reach beyond this place, or transform it, we must learn how to extend our physical capabilities as well our minds."⁵³ Vi udformede derfor øvelser, der skulle sætte gang i deltagernes kroppe, og derigennem bevidstgøre dem om deres kropslige potentialer.

Øvelser med usynlighed v. gardin og skygger

I første del af forsøget eksperimenterede vi med usynlighed via en snor med næsten gennemsigtige affaldsposer, der hang på tværs af lokalet. Vi bad først deltagerne om at gå sammen i par og undersøge plastikposerne, men kun ved at forholde sig på hver side af poserne. Hvor meget kunne de se af hinanden, hvor langt kunne de gå væk før de mistede hinanden, kunne de spejle hinanden? Dernæst lavede vi forskellige kommunikationsscenarier, hvor de skulle sidde på hver sin side af gardinet. Først skulle den ene fortælle en historie, og den anden lytte, derefter skulle de bytte roller, for til sidst at have en samtale om et givent emne. I

⁵³ Babbage, 2004, s. 111

refleksionen var vi interesserede i at høre hvordan samtalen fungerede, når de ikke fuldstændigt kunne se hinanden. Billeder på næste side.

Efterfølgende lavede vi skyggefortæller øvelsen, hvor vi fortalte en personlig historie til en deltager, der sad på den anden side af en træplade. Vi satte en teaterlampe til, så der blev kastet skygger op på væggen. Freja fortalte en personlig historie, hvor den anden deltager blot skulle lytte. Vi anviste ikke om deltagerne skulle kigge på skyggebillederne, ind i pladen, ned i jorden, eller lukke øjnene. Billeder på næste side.

Kommunikation på hver side af gardin

Skyggefortæller

Øvelser med usynlighed v. masker, krop og ansigt

I næste del af øvelsesdesignet, fokuserede vi på brug af masker, og hvordan disse også kan skabe grader af usynlighed i kommunikation, da ansigtet er skjult, men som samtidigt fremhæver kroppens synlighed og potentiale. Vi ønskede at bruge masken både i verbale og non-verbale øvelser, for at undersøge hvad denne form

for usynlighed bringer med sig i kommunikationssituationer. Inspireret af Lecoq lavede vi bl.a. førmtalte sæt-krop-på øvelse. Deltagerne var usynlige, dvs. de havde maske på, og blev inddelt i to grupper. De skulle finde frem til et fælles kropsligt udtryk, der skulle kropsliggøre begreber, som Freja læste højt. Alle begreber var taget fra lovgivning om tildækningsforbuddet, som beskrev tildækning og kommunikation, og var fx: *anerkendelse*, *tvang* osv. Som Lecoq har formuleret det, prøvede vi at *trænge ind i teksten* via kroppen.

I vores performance med/uden maske øvelse skulle to forsøgspersoner improvisere hhv. med og uden maske. Da de havde masker på, fik de et narrativ som de skulle løse i improvisationen, og det skulle foregå non-verbalt. Derefter skulle de lave samme improvisation, men denne gang uden maske, og hvor deres kroppe var skjulte af en træplade. Publikum kunne derfor kun se deres ansigtsmimik, og skulle afkode udfaldet i improvisationen kun ved at forholde sig til ansigt.

Performance med/uden maske

Erfaringer fra forsøget

I følgende vil jeg fremlægge observationer, oplevelser og forsøgspersoners udtalelser fra øvelserne: kommunikation på hver side af gardin, skyggefortæller samt performance med/uden maske. Følgende gennemgang er med udgangspunkt i øvelser og forsøgspersoner fra torsdag d. 1/11/2018. Gennemgangen skal forsøge at give et indblik i forsøgspersonernes oplevelser med usynlighed i kommunikation, og skabe større forståelsesgrundlag for vores analyse ved grounded theory.

Øvelse: Kommunikation på hver side af gardin

Det var interessant at arbejde med de næsten gennemsigtige affaldssække som materiale, da de rummer mange forskellige grader af usynlighed. Det oplevede vi, da forsøgspersonerne fik tid til at udforske poserne, og samtidigt forholde sig til hinanden på hver sin side af dem. Hvis begge forsøgspersoner gik længere væk fra hinanden, blev de begge usynlige for hinanden. Hvis en deltager gik helt tæt på posen, var denne person næsten helt synlig for sin partner, men kunne til gengæld ikke selv se. Nærkontakt med posen indeholder altså en dobbelthed, hvori personen selv er helt synlig for omverdenen, men omverdenen er usynlig for personen.

Kommunikation på hver side af gardin

Da vi spurgte forsøgspersonerne om deres oplevelser omkring verbal kommunikation igennem poserne, fik vi mange forskellige reaktioner. Der var nogen, der havde oplevet, at det gjorde situationen mere nærværende, og at det usynlige element havde fordret en god samtale. Som forsøgsperson F siger:

*"(...) det var rart, at jeg ikke havde behov for min fysik for at igangsætte min samtale. Jeg kunne få lov til at dvæle i det billede jeg havde, i den historie jeg var i gang med at få fortalt."*⁵⁴

⁵⁴ Bilag 4

A sagde yderligere, at eftersom han ikke kunne fokusere på at analysere sin samtalepartners gestik eller kropssprog, så havde han mulighed for at lytte bedre efter.

Der var flere af forsøgspersonerne, som havde oplevet det helt modsatte af F. Fx forsøgsperson C:

*"Jeg synes, at det var lidt sværere faktisk at holde en samtale i gang, fordi at man ikke kunne fornemme, hvad rammer det her egentlig i den jeg sidder og snakker med."*⁵⁵

Flere forsøgspersoner var enige om, at øvelsen var udfordrende; samtalen var fremmedgørende, og det var svært at holde koncentrationen i at lytte og fortælle (B4). Forsøgspersonerne snakkede ydermere om høre- og synssansen, i den forstand, at de havde oplevet, at de skulle gøre sig umage for at lytte efter, samt skærpe deres visuelle opmærksomhed på samtalepartnerens konturer, da de ikke kunne aflæse ansigtsudtryk.

Vi oplevede, at usynlighed både fremkaldte nærvær og afstand hos forsøgspersonerne. Det var interessant at facilitere en øvelse, der prøvede at skabe noget intimt, da forsøgspersonerne skulle tale om relativt personlige emner uden at kende hinanden, eller være i stand til at se hinanden fuldstændigt.

Øvelse: Skyggefortæller

Idéen til øvelsen kom oprindeligt fra vores egne oplevelser med at sidde i en bil og tale sammen, mens man kigger ud på vejen. Vi ønskede at fordre et intimt rum, hvor det muligvis kunne være nemmere at lytte eller fortælle en personlig historie. Her kunne deltagerne også kigge på skyggerne, hvis de havde brug for at visualisere noget ved den anden person. Vi oplevede, at denne øvelse havde en større dramatisk effekt, end hvad vi havde forestillet os. Flere af forsøgspersonerne oplevede nemlig skyggerne som værende karikerede; én omtalte oplevelsen som en slags børneteaterforestilling, hvor fortællingen ændrede sig alt efter hvor deltagerne kiggede hen. Som person F siger:

*"(...) den (skyggen, red.) netop går ind og udvisker de små nuancer, og forstørrer bevægelserne. Så det fysiske kropssprog blev meget større, det fik en helt anden karakter, historien, når jeg kiggede på skyggen."*⁵⁶

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Bilag 5

Forsøgsdeltagerne oplevede altså øvelsen på en anden måde end vores bagvedliggende intention. De teatrale virkemidler såsom teaterlampen og de store skyggebilleder dominerede deres oplevelse, og øvelsen er derfor et eksempel på, hvordan vi efterfølgende ville kunne ændre på disse elementer for at erfare hvorvidt refleksionerne også ville ændre sig. For at fordre et mere intimt rum, som var vores intention bag øvelsen, kunne vi fx have valgt at bruge en anden lampe end teaterlampen, da denne åbenbart bragte stærke konnotationer med sig.

Øvelse: Performance med/uden maske

I denne øvelse valgte vi at usynlighed både skulle fremstå ved usynlighed af ansigt (maske) samt krop (træplade), men med samme rammesætning og historie. Ifølge tildækningsforbuddet og tidligere uddrag fra loven, er tildækning af ansigt en begrænsning i kommunikation. Ifølge Lecoq, bruges masker til at frigøre spillerens krop, og glemme ansigtet. I tråd med denne pointe, observerede vi, at der var et stort fysisk udtryk i improvisation med maske. De to forsøgspersoner overdrev deres kropslige udtryk, og det udviklede sig på grænsen til klovneri. Det var meget tydeligt at følge med i handlingen, og der blev grinet meget i publikum. Da det kun var ansigtet, der var tilgængeligt for publikum, blev oplevelsen meget minutiøs, da improvisationen stadigvæk foregik non-verbalt. Alligevel oplevede forsøgspersonerne improvisationen som spændende, og selvom der gik lidt længere tid før handlingen blev opfattet, var det nemt at forstå udvikling i handlingen. Som forsøgsperson A siger:

"(...) det er meget tydeligt at, selvom det er så småt, så er det på en eller anden måde stadig tydeligt fordi kroppen bevæger sig stadig, selvom dens fysisk ikke bevæger sig, tænkte jeg."⁵⁷

Selvom kroppen fysisk var skærmet, var den altså stadig i A's bevidsthed. Begge variationer i øvelsen påviste, at usynlighed ved både krop og ansigt kan være spændende, og rumme store formidlingspotentialer.

Analyse ved grounded theory

Med udgangspunkt i tidligere metodegennemgang af GT, vil vi i følgende afsnit beskrive den teoretiske udvælgelse af data, samt undersøge vores empiri via åben kodning, indikatorer, komparation og begyndende konceptualisering.

⁵⁷ Bilag 7

Vi blev draget af GT, da det er en metode, der giver mulighed for at kompleksitetsreducere, i det forskeren forholder sig til data på en systematisk og kontrolleret måde. Bearbejdningen af empirien er dertil opstillet i forskellige kodningsfaser, der kan fremstå lettere mekanisk og regelstyret.⁵⁸ *Kodning* skal i denne kontekst forstås som *klassificering*, og faserne præsenterer derfor forskellige måder at klassificere data på.⁵⁹ Selvom der er angivet faser, er det vigtigt at pointere, at disse kodeprocesser kan anvendes enkeltvis eller i kombination med hinanden, forskeren behøver altså ikke at forholde sig slavisk til faserne.⁶⁰ Vi har dertil også udvalgt de faser, vi synes var mest interessante og givende i forbindelse med bearbejdningen af vores empiri, hvilket vi løbende vil argumentere for i nærværende afsnit. Vi har valgt at primært anvende Gunilla Guvå og Ingrid Hylanders tilgang til kodningsprocessen, beskrevet i deres værk "Grounded theory - Et teorigenererende forskningsperspektiv", og derudover suppleret med Merete Boolsens fremstilling af samme, som beskrevet i analogien "Kvalitative metoder".

Vores forsøg har undersøgt usynlighed og kommunikation, og vi ønsker ikke med dette forsøg at udvikle en omfattende teori, der kan sige noget generelt om emnet. Vi har ikke interesse i at udvikle en teori, der generaliserer oplevelser, da dette ikke er tilfældet i vores forsøg. Vores kodning og analyse af empiri resulterede derimod i, at vi kunne kategorisere oplevelser med grader af usynlighed i en kommunikationssituation. Som følgende gennemgang af analysen vil vise, resulterede dette i, at vi forsøgte at udforme en forklaringsmodel, en slags matrix, der bidrager til hvordan vi kan forstå kommunikationssituationer i samfundet. Herunder hvad vores undersøgelse kan sige om god kommunikation, funderet i vores forsøgspersoners oplevelser.

Vores empiri har i denne bearbejdningsfase været transskribering af lydoptagelse af refleksionerne: Kommunikation på hver side af gardin⁶¹, Skyggefortæller⁶² og Performance med/uden maske⁶³ (torsdag). Derudover består empirien af post-its, hvor deltagerne skrev refleksioner baseret på deres oplevelser ved brug af maske i øvelser (torsdag), samt post-its, hvor deltagerne har skrevet ned hvad de definerer som god kommunikation (tirsdag, torsdag og fredag).

⁵⁸ Guvå & Hylander, 2005, s. 37

⁵⁹ Boolsen, 2010, s. 212

⁶⁰ Ibid., s. 228

⁶¹ Bilag 4

⁶² Bilag 5

⁶³ Bilag 7

Åben kodning

Al vores empiri er i dette tilfælde tekstbaseret, hvorfor *åben kodning* er et anbefalet sted at starte.⁶⁴ Via åben kodning klassificerer forskeren hvad teksten handler om; "what's going on?".⁶⁵ Alle forsøgspersonernes udsagn gennemgås ord for ord, mening for mening, afsnit for afsnit.⁶⁶ I praksis betød dette, at vi gennemgik én sætning af gangen, da åben kodning forudsætter, at man forholder sig til det enkelte udsagn som en absolut enhed, og dermed løsriver meningen fra sin kontekst. Dette fandt vi meget svært, da vi alligevel kom til at forholde os til øvelserne i forhold til udsagn, eftersom vi selv var til stede i den pågældende situation, og derfor meget tydeligt erindrede faktorer såsom stemmeleje, stemning og situation. Det var altså en udfordring at isolere merbetydningen fra udsagnet fuldstændigt, men vi antog også at vores påvirkning og forforståelse var væsentlig, da forskeren, både i PF og i GT, ikke ses som en statisk størrelse, der kan forholde sig objektivt og dertil udlede en objektiv sandhed. Analyseprocessen bestemmes i høj grad efter forskerens beslutninger, vurderinger og forforståelser, og disse valg er udtryk for hvordan forskeren 'ser'.⁶⁷

Efter at have gennemgået en linje, skrev vi forskellige koder ned, der sagde noget om "what's going on" i udsagnet, altså prøvede vi at udskille begreber, mønstre og processer.⁶⁸ Et eksempel på en sætning og dertilhørende koder:

*"Det var på en måde også rigtig rart, at der var et rum til, at Katrine bare kunne få plads til at fortælle denne historie, som hun ville."*⁶⁹

Koder:

- At give plads
- Behov
- Mulighed for refleksionsrum
- At dele
- Frigørende

⁶⁴ Boolsen, 2010, s. 211

⁶⁵ Ibid., s. 212

⁶⁶ Guvå og Hylander, 2005, s. 52

⁶⁷ Boolsen, 2010, s. 211

⁶⁸ Guvå og Hylander, 2005, s. 41

⁶⁹ Bilag 5

Koderne er en blanding af verber, beskrivelser og fortolkninger, men som tjener formålet at forklare hvad der netop foregår i dén sætning.

Indikatorer

Efter at have udført åben kodning på alle refleksioner og post-its, gik vi over til at udvælge *indikatorer*. "Indikatoren giver en indikation eller et fingerpeg om en hændelse eller et hændelsesforløb i data, som forskeren finder tilstrækkeligt interessant til at registrere".⁷⁰ I vores tilfælde ledte vi efter udsagn, som opsummerede pointer i de pågældende refleksioner, udsagn som blev gentaget gennem refleksionen, eller som modsagde andres pointer, samt udsagn som omhandlede kommunikation, synlighed eller usynlighed. Vi skrev vores valgte indikatorer ind i en boks med de tilhørende definerede koder, og for at specificere yderligere, diskuterede vi dernæst hvilken kode, vi skulle udvælge for hver indikator; hvilken kode, der beskriver indikatoren bedst. Vi forsøgte at vælge kun én kode ved hver indikator, men i visse tilfælde har vi ladet to koder stå tilbage. Vi markerede den udvalgte kode ved fed skrift og understregning. Et eksempel på indikatorer og dertilhørende koder:

Indikatorer	Koder
Jeg tror forskellen var, at da vi havde adgang til hele kroppen, da var det ligesom billeder der blev skabt for mig, som jeg så fyldte ud,	At få foræret Formidling <u>Begrænset fortolkning</u>
(..) hvor da jeg kun havde adgang til ansigtet, skulle jeg meget mere skabe billederne selv, fordi jeg fik givet meget lidt.	At modtage lidt <u>At skabe selv</u> Fantasi Ansvar Mulighed for fri fortolkning
(..) at når jeg ikke må sige noget, så kan jeg skabe den intention, jeg gerne vil sige med bevægelse	Ingen stemme <u>Krop muliggør</u> Mulighed for tydeliggørelse Gestik

Komparation og begyndende konceptualisering

Netop denne fase har været vigtig i vores analyse, da vi valgte at stoppe kodningsprocessen herefter, da vi som benævnt ikke ønskede at formulere en større overordnet teori, og da vi i høj grad har brugt GT til at gennemskue vores

⁷⁰ Guvå & Hylander, 2005, s. 42

forsøgsdata, og skabe en sammenhæng mellem performative undersøgelser og omverdenen, hvilket vi bl.a. også vil komme ind på i perspektiveringen.

På daværende tidspunkt i kodningsprocessen, havde vi udvalgt cirka fem indikatorer ved hver refleksion, samt de tilhørende koder, som vi havde indsnævret til én kode pr. indikator (undtagen ved to indikatorer, hvor vi havde ladet to koder stå tilbage). I komparationsfasen foretager forskeren en sortering; hvilke koder hører sammen, hvordan hører de sammen, eller hvilke koder hører ikke sammen? I løbet af sorteringen vil grupper, eller "klynger" af koder, opstå, som forskeren giver en overordnet titel, et paraplybegreb.⁷¹ Denne fase bidrager til at indsnævre tematikken, og har været en hjælp i at selekttere mellem data.

For at få et overblik over indikatorer og koder, og herigennem skabe *klynger* og paraplybegreber, skrev vi disse ned på post-its. Vi skrev indikatorerne ned på grønne post-its, og koderne på blå post-its, så vi hurtigt kunne skelne mellem disse, og hang indikator og kode, der tilhørte hinanden, sammen. Vi prøvede at sortere post-its på flere måder: vi kunne kigge udelukkende på koderne, og lave "klynger" ud fra dem, og først efterfølgende læse indikatorerne, og se om der opstod et mønster i indikatorerne også. Eller vi kunne udelukkende fokusere på indikatorerne, og sætte dem i forskellige kategorier efter sammenhæng eller afvigelse, og derefter se om koderne dertil lavede et interessant mønster. Til sidst kunne vi vælge at kigge på koder og indikatorer som en helhed, og kategorisere efter den samlede kontekst. Vi prøvede altså på at skabe mening gennem at sortere koder og indikatorer.

Da vi stod foran væggen med post-its var det tydeligt, at det fungerede kompleksitetsreducerende – i stedet for at forholde os til de mange transskriberede sideres refleksion, havde vi nu omtrent 20 koder (som for det meste var ét ord), og 20 indikatorer, illustreret ved grøn og blå.

Vi forsøgte med mange kategoriseringer, og der var også mange tilfælde, hvori inddelingen ikke gav os en større indsigt, eller hvor vi ikke følte, at vi blev klogere på en sammenhæng. Det var et langsomt og lettere frustrerende arbejde, da vi ikke havde noget andet valg end at stole på processen, og vente på, at der opstod idéer om en helhed ud fra enkelte dele. Arbejdsprocessen beskriver Guvå og Hylander også som en *begyndende konceptualisering*, hvor det kvantitative-i-det-kvalitative viser sig, da arbejdet med at inddele i klynger, kan sammenlignes med en statistisk bearbejdning af kvantitativt data: "(..) det, der indgår i de forskellige kodebunker, på en eller anden måde hænger sammen, men man ved ikke hvorfor,

⁷¹ Guvå og Hylander, 2005, s. 54

eller hvad der karakteriserer relationen imellem dem.”.⁷² Man søger efter et mønster, der kan resultere i en konceptualisering af - og danne begreb om - ens data.

Ved kun at kigge på koderne, fornemmede vi et mønster i frigørende og begrænsende koder, som vi forsøgte at inddele derefter. Det ledte til paraplybegreberne *Der er mulighed for...* og *Der er fare for...* Da vi kiggede på koderne i sammenhæng med deres indikatorer, gav det os en forståelse for hvilke øvelser, der havde virket frigørende eller begrænsende, og hvilke øvelser, der både havde virket frigørende og begrænsende. Denne nye måde at forstå øvelserne på, gav os en indsigt i hvordan øvelserne havde fungeret for forsøgspersonerne – eller ikke fungeret - efter vores påtænkte intention, hvilket evt. kunne bruges i en videre udførelse af forsøget, hvis vi ikke allerede havde opnået ”teoretiske mæthed”. Dette er altså et eksempel på, hvordan GT kan bevæge sig frem og tilbage mellem teori og empiri.

På et tidspunkt besluttede vi os for at kategorisere indikatorerne efter *Usynlighed* og *Synlighed*, som var de begreber, vi havde arbejdet bevidst med i forsøget. Her brugte vi også aktivt vores forforståelse, da vi inddelte indikatorerne efter øvelser, hvor synlighed eller usynlighed var den bærende faktor. Derefter kiggede vi på koderne. Under de to klynger opstod der et mønster i koderne i positivt og negativt ladede koder. Derfor skabte vi to sub-klynger, hhv. *De gode* og *De dårlige*, hvilket er inddelinger efter hvad vi forstår som positivt eller negativt ladede ord. De er benævnelser, der umiddelbart kan virke unuancerede, men som tjente formålet at selekttere data yderligere, og tydeliggøre forskelle blandt koderne. Efter denne inddeling, kiggede vi igen tilbage på indikatorerne. Det kom til at se således ud:

⁷² Guvå og Hylander, 2005, s. 55

Tabel 1.1, Usynlighed, De dårlige

Usynlighed, De dårlige	Indikatorer
Kedelig	(...) samtidigt med en lidt mere monoton dramaturgi i min historie, fordi jeg ikke fik noget respons.
Unuanceret	For mig virkede skyggen meget karikeret, fordi den netop går ind og udvisker de små nuancer, og forstørrer bevægelserne.
Manglende nærvær	Jeg tror, at jeg synes, at det var svært at engagere sig i samtalen.
Forhindring for anerkendelse	Så der var en frihed i den måde, hvorpå jeg kunne forholde mig til historien. Hvilket på en måde var rart, og også lidt ubehageligt, at man ikke kunne opmuntre eller være der for den anden person i sin mimik.
Forhindring for anerkendelse	Men jeg følte ikke, at det var dedikeret til mig personligt, da jeg ikke fik lov til at bidrage med mit respons.

Tabel 1.2, Usynlighed, De gode

Usynlighed, De gode	Indikatorer
Tillid	Jeg havde også en oplevelse af, at jeg hurtigere kunne dele nogle ting.
Tilstedeværelse	Jeg kunne faktisk lukke øjnene, og det var helt legitimt i Anna Sofies historie og beretning, at jeg egentlig bare dvælede i dén, i stedet for at analysere hende og hendes krop og hvad mon det betyder, når hun gør dét eller dét.
Mulighed for fri modtagelse	Så der var en frihed i den måde, hvorpå jeg kunne forholde mig til historien. Hvilket på en måde var rart, og også lidt ubehageligt, at man ikke kunne opmuntre eller være der for den anden person i sin mimik.
Fortolkning	Fordi der opstår meget rum til fortolkning, når jeg har de skygger. Så sidder jeg og tager mig selv i at digte videre, 'nå, men hende til højre kunne måske være søsteren', det rum giver anledning til fortolkning.
Plads	Fordi der opstår meget rum til fortolkning, når jeg har de skygger. Så sidder jeg og tager mig selv i at digte videre, 'nå, men hende til højre kunne måske være søsteren', det rum giver anledning til fortolkning.
Bryde vane	Jeg tror bare, at man skal arbejde på nogle andre niveauer, end hvad man er vant til.

Tabel 2.1, Synlighed, De dårlige

Synlighed, De dårlige	Indikatorer
Teatralitet	(..) men omvendt når det er med kroppen, føltes (det, red.) teatralisk hele vejen igennem.
Begrænset fortolkning	Jeg tror forskellen var, at da vi havde adgang til hele kroppen, da var det ligesom billeder der blev skabt for mig, som jeg så fyldte ud.

Tabel 2.2, Synlighed, De gode

Synlighed, De gode	Indikatorer
Formidling	Jamen, det er jo meget i øjnene, sådan en følelse, der som tilgivelse, der foregår utrolig meget i blikket, ikke?
At skabe selv	(..) hvor da jeg kun havde adgang til ansigtet, skulle jeg meget mere skabe billederne selv, fordi jeg fik givet meget lidt.
Krop muliggør	(..) at når jeg ikke må sige noget, så kan jeg skabe den intention, jeg gerne vil sige med bevægelse.

Som tabellerne tyder på, er der en overvægt af koder i *Usynlighed*, med fem koder under *De dårlige*, og seks koder under *De gode*. Fordelingen af koderne i klyngerne påviser altså, at der både var dårlige og gode oplevelser i øvelserne præget af synlighed og usynlighed. At der er en overvægt af indikatorer og koder i *Usynlighed* kan være et tegn på, at forsøgspersonerne i højere grad reflekterede over deres oplevelse med usynlighed i øvelserne, og at de derfor er kommet til at fylde mere, hvorfor vi har valgt dem til at være indikatorer.

Efter at have lavet vores matrix, som består af de to paraplybegreber (*Synlighed* og *Usynlighed*), og dertil de to sub-klynger (*De gode* og *De dårlige*), vendte vi tilbage til noget ubehandlet data; post-its fra tirsdag, torsdag og fredag, hvor forskellige forsøgspersoner har skrevet ned, hvad de forbinder med 'god' kommunikation. Ved at læse dem igen, fandt vi ud af, at der er flere af vores koder, der går igen i

forsøgspersonernes definitioner – sammenhængen var et tilfælde, da vi ikke har forholdt os til disse post-its førend på dette tidspunkt i kodningsprocessen. Det var koderne *tillid*, *tilstedeværelse* og *plads*. Vores udviklede matrix hjalp os til at opdage noget nyt i vores data - der er koder, der går igen, der er et mønster i vores empiri. De tre koder fra post-its gik igen i vores matrix. I matrixen hørte disse koder under *Usynlighed* og *De gode*. Hvis vi sammenligner koderne på denne måde, har vi altså en ny måde at forstå, hvad der står på post-its. *Tillid*, *tilstedeværelse* og *plads* er vores forsøgspersoners karakterisering af 'god' kommunikation. Hvis vi sammenligner dem med matrixen, har vores forsøgspersoner oplevet disse positivt ladede koder i forbindelse med øvelser med grader af usynlighed. Denne sammenligning mellem koder i data giver os altså en forståelse af, at vores forsøgspersoner har oplevet god kommunikation i usynlighed.

GT har været et behjælpeligt værktøj til at kompleksitetsreducere vores undersøgelse ved at kunne systematisere al vores indsamlede empiri, og derved finde ud af "what's going on" i vores materiale. Ved hjælp af vores matrix har vi fx udviklet et system, hvor vi definerede hvilke koder, og dertil hvilke indikatorer, der tilhørte usynlighed og synlighed, og derudover om det var positive eller negative oplevelser. Denne måde at ordne empiri på, har vi desuden brugt til at forstå vores post-its om 'god' kommunikation. I stedet for at læse begreberne på post-its og prøve at tænke os til en forståelse om betydningen af disse, kan vi knytte begreberne til en kropslig oplevelse i vores matrix. Med hvilke koder forstår vores forsøgspersoner 'god' kommunikation, og hvordan manifesterer det sig i vores kropslige øvelser. Det interessante ved denne sammenligning har desuden været, at disse positive oplevelser med 'god' kommunikation alle har været i forbindelse med usynlighed. Vores analyse ved hjælp af GT laver altså en forbindelse mellem vores problemformulering, analyse, og dertil en perspektivering til hverdagssituationer og hvordan mennesker møder usynlighed i kommunikation; som noget der muligvis kan fremme tillid og tilstedeværelse samt skabe plads.

Forsøgets tilvante kroppe

Som gennemgang af udvalgte øvelser i forsøget, samt analysen ved grounded theory har påvist, har forsøgsresultaterne båret præg af meget individuelle oplevelser med usynlighed. Forsøgspersonernes oplevelser af usynlighed i kommunikation har været forskellige alt efter forsøgsperson, øvelse og de anvendte metoder, der skulle illustrere usynligheden. Vi havde øvelser hvor ansigtet var usynligt, hvor kroppen var usynlig, hvor alle var usynlige, hvor få var usynlige ud af flere synlige. Vi arbejdede også med forskellige materialer, bl.a. masker og affaldsposer. Vi kan ikke pege på nogle særlige mønstre i oplevelserne, som vi kan

diskutere, da hver forsøgsperson har både 'gode' og 'dårlige' oplevelser med usynlighed i forsøget, og disse holdninger ændrede og udviklede sig i løbet af refleksionen, hvor deltagerne til tider også modsagde sig selv.

I øvelserne med kommunikation på hver side af gardin var der, overordnet set, to modsigende oplevelser hos forsøgspersonerne; at det enten kunne fremme positiv kommunikation, hvor man ikke fokuserede på sig selv, eller hvordan ens samtalepartners gestik så ud. Eller så var øvelsen forbundet med negative oplevelser, hvor ens historie blev kedelig, og man mistede fokus og interesse i samtalen. Deltagerne påvirkede dog også hinanden i den interrelationelle refleksion. Der var deltagere, der skiftede mening i den proces; pludseligt kunne de også forstå, at der havde været andre potentialer til stede i øvelsen. Som vores kodningsproces yderligere gav os indsigt i, var der dertil stor forskel i resultaterne ved øvelser med masker. Der var nogen, der syntes, at det fungerede teatralt og overdrevet, og der var nogen, der oplevede de kropslige handlingsmuligheder som frigørende i kommunikationen. Da vi brugte skygger til at illustrere usynlighed, oplevede nogle forsøgspersoner, at det kunne fordre et frit refleksionsrum, hvor de selv kunne pålægge fortællingen betydning, hvorimod andre deltagere oplevede fortællingen som dramatisk og et slags 'show'.

Vi vil nu diskutere vores valg af forsøgspersoner og anvendte remedier. Vi vil bringe en overvejelse om forsøgspersonerne som tilvante kroppe, jvf. afsnit om kropsfænomenologi, samt deres anvendelse af masker i øvelserne, og denne indvirkning på forsøgets resultater.

Vi oplevede vores forsøgspersoner som både aktuelle- og tilvante kroppe. De var aktuelle i den forstand, at de er vestlige personer, der er vant til at indgå i kommunikationssituationer, hvor ansigtet er synligt. Derfor tænkte vi, at usynlighed muligvis ville udfordre deres vaner i kommunikationssituationer. De var tilvante kroppe, eftersom de er teatermennesker, der er vant til at arbejde med kroppens potentialer. Vi ønskede at skabe et åbent og umiddelbart forsøg, men har måtte erfare, at de tilvante kroppe tendens til fiktion har fremhævet teatrele elementer, både i øvelser og refleksioner. Brug af masker har især fremprovokeret de tilvante kroppe. Alle forsøgspersoner havde erfaring med maskearbejde i teater- og performancesammenhænge. Da de påførte sig masken fik de omgående et større fysisk udtryk, og tillod sig at overdrive bevægelser, og det medførte også selvsikkerhed i øvelserne. Forsøgspersonerne følte sig komfortable med maske på, og de havde derfor let ved at efterleve ambitionen om større kropsligt potentiale. Maskernes teaterfaglige konnotationer kunne dog forstyrre øvelsens reelle intention, og udfordrede vores ønske om umiddelbare, kropslige refleksioner. I performance med/uden maske øvelsen, sagde forsøgsperson D:

*"(...) men omvendt, når det er med kroppen (og maske, red.) føltes det teatralisk hele vejen igennem. Eller, det var virkelig sådan bombastisk, urealistisk, eller det var sådan virkelig til en scene på en måde."*⁷³

Samtidigt anvendte vi masker i andre øvelser, hvor forsøgspersonerne gav udtryk for, at maskerne var ubetydelige eller uvæsentlige. Fx som forsøgsperson E siger i gaze øvelsen:

*"Altså jeg vil sige, at jeg var stadigvæk mig selv med maske på, som uden maske. Altså, det er jo de samme tanker."*⁷⁴

Brug af masker blev ganske vist anvendt forskelligt, og var også påvirket af de anvisninger vi gav i øvelserne, fx om deltagerne skulle løse en non-verbal opgave (som i performance med/uden maske) eller blot observere (gaze øvelsen). Det var interessant at observere, hvornår den tilvante krop og de tilvante kompetencer blev aktiveret, da dette ændrede fokus i øvelsen og øvelsen blev påvirket af den mere teatrale diskurs. Forskellen virkede til at manifestere sig ved, om der var et defineret publikum der observerede eller ej; i de øvelser, hvor de ikke skulle observere hinanden, kunne de nemmere se bort fra maskens konnotationer.

Den teatrale diskurs var ikke så fremtrædende i øvelser med plastikposer og kommunikation på hver side af gardin. Heri oplevede forsøgspersonerne muligvis en mere umiddelbar oplevelse af usynlighed i kommunikation, da de skulle føre en samtale, hvori de skulle fortælle personlige ting om sig selv, og derfor ikke skulle påtage sig en 'rolle'. Det var også den øvelse, hvor vi oplevede flest frustrationer i oplevelsen med usynlighed, da deltagerne tabte fokus og mistede interesse i samtalen.

Endvidere blev den umiddelbare oplevelse også udfordret, når der var et udtalt publikum, som ved fx performance med/uden maske og skyggefortæller. Her bar refleksionerne præg af, at det handlede mere om tilskuerens analyse af den teatrale situation, end selve den kommunikation vi gerne ville lægge vægt på. Det performative rum, som vi opbyggede blev derfor til tider opfyldt af en teatral diskurs.

Vi foretrak teaterfaglige personer som forsøgspersoner. Denne overvejelse udsprang fra ønsket om forsøgspersoner, der var trygge ved at deltage i de forskellige øvelser. Vi var begejstrede over vores forsøgspersoners gåpåmod og evne til at reflektere over kropslige erfaringsprocesser, men vi forestiller os også, at det var noget, der var muligt for dem qua deres erfaring med teaterfaget. De tilvante kroppe var så vant til at arbejde kropsligt og performativt, hvilket i høj grad påvirkede deres

⁷³ Bilag 7

⁷⁴ Bilag 8

oplevelser i vores forsøg, fx i øvelserne med maskearbejde. Forsøgets resultater kunne med stor sandsynlighed have udformet sig meget anderledes, hvis vi havde haft forsøgspersoner med andre faglige eller sociale baggrunde. Fagfolk fra teater- og performance er vant til at færdes i situationer, hvor den performative, kropslige præmis accepteres. Hvis vi havde brugt forsøgspersoner uden for vores faglige felt, havde vi afprøvet øvelserne med mennesker, der højst sandsynligt ikke forholder sig særligt til kropssprog i almindelighed. Vi har derfor en antagelse om, at resultaterne havde udformet sig meget anderledes, og samtidigt ville det også have ændret det umiddelbare, kropslige forsøg. Vores øvelser havde i det tilfælde måske virket overvældende, og havde muligvis påvirket opfattelserne af god og dårlig kommunikation i mødet med usynlighed.

Perspektivering

I det næste afsnit vil vi perspektivere vores forsøgsresultater til situationer med kommunikation og usynlighed i omverdenen. Vores undersøgelse har været med udgangspunkt i vores performative forsøg, og derfor har vi ikke villet lave en direkte oversættelse af vores forsøgsresultater fra det performative rum til kommunikation ved usynlighed i det offentlige rum. Men da vi ikke ønsker et forsøg, der lukker sig om sig selv ved kun at forholde sig til det performative rum, mener vi, at det er vigtigt at sætte vores forsøg i perspektiv til samfundet for at kunne konkludere på hvad vi har fået ud af vores undersøgelse. Vi vil derfor i dette afsnit beskrive den forbindelse vi ser mellem vores forsøg, og den måde grader af usynlighed påvirker kommunikation i samfundet. På baggrund af det, vil vi opbygge en mere nuanceret forståelse af 'god' kommunikation, og på den måde anfægte hvor vigtigt fuld synlighed af ansigtet er ifølge tildækningsforbuddet. Til sidst vil vi forholde os til hvordan vi ved at forstå niqab og burka som en grad af usynlighed kan forstå religiøs tildækning på en anden måde.

Som vi skrev i diskussionen af forsøgsresultaterne, var der meget individuelle oplevelser i kommunikation med usynlighed, som både var gode og dårlige. Hvis vi kigger på kommunikation mellem mennesker i samfundet, kan vi også se eksempler hvor vi oplever, at usynlighed både skaber god og dårlig kommunikation. Af den sidstnævnte kan der fx nemmere opstå misforståelser ved skriftlig kommunikation; man kan mangle anerkendelse ved en, der er optaget af sin smartphone, mens man har en samtale. Her kan en person næsten 'forsvinde' ind i sin telefon, og indtage en slags usynlig position for omverdenen. Ved situationer, hvor man oplever god kommunikation grundet usynlighed kan vi nævne; man kan opleve tillid til hinanden når man ligger i mørket og taler med sin partner, søskende osv.; man kan opleve plads til eget refleksionsrum, når man går en tur, side om side, og snakker om livet.

Når vi også kan opleve god kommunikation grundet visse grader af usynlighed, kan man så også pege på de muligheder for god kommunikation, tildækning skaber? Når vi ikke kan aflæse hele ansigtet bliver både synssansen og høresansen skærpet for at danne mening i kommunikationen. Skaber det en mulighed for at styrke nærvær i en samtale, fordi man opnår et højere koncentrationsniveau end normalt til at aflæse det andet menneske?

Ifølge vores forsøg kan der også opstå et frit fortolkningsrum for den der lytter, hvis der er en grad af usynlighed til stede. Kan der derfor også være en mulighed for fortolkningsrum ved at lytte til et menneske der bærer niqab?

Forsøgspersonerne havde, som nævnt før, også negative oplevelser i mødet med usynlighed, hvor vi kan se en forbindelse til tildækningsforbuddet, fx vigtigheden i ansigtet ved respons på kommunikation, men det er netop her hvor vi gerne vil træde ud af politikernes diskurs om en problematisering af tildækning, og påpege, at tildækning måske også kan påvirke kommunikationen i en god retning, og man derfor ikke kun kan se det som et problem, men også en mulighed.

Konklusion

Med udgangspunkt i vores praksisbaserede forskningsforsøg, har vi i denne opgave undersøgt hvordan usynlighed påvirker personers kommunikation. Dette er muliggjort via vores kreative praksis samt akademiske tilgang. Ved at forholde os til Elkjær, Haseman og Mafe, og deres kriterier for PF, har vi været opmærksomme på stringensen og gennemsigtigheden i vores undersøgelsen, og har derigennem kvalificeret vores forsøg som netop PF.

MP's kropsfænomenologi har været vores undersøgelses teoretiske rammesætning, da teorien argumenterer for, at mennesket danner mening i verden ud fra kroppen. Vi var derfor interesserede i vores forsøgspersoners kropslige oplevelser, og netop derfor har vi faciliteret fysiske, performative øvelser for vores forsøgspersoner. Inspireret af Augusto Boal skabte vi et performativt rum, hvori vores forsøg kunne udspille sig, og vores forsøgspersoner kunne observere sig selv og deres handlinger. Ydermere har Jacques Lecoq hjulpet os til at forstå, hvordan brugen af masker kan fremme kroppens potentialer, og være medie for hvor kommunikation foregår.

Vha. kodningsprocessen i vores anvendte metode grounded theory, har vi været i stand til at kompleksitetsreducere resultaterne fra forsøget. Vi lavede en matrix, hvor vi forsøgte at kategorisere deltagernes refleksioner over påvirkning af usynlighed i øvelserne. Det viste sig, at det var meget individuelt, og vi kan derfor ikke konkludere et fast mønster eller årsagsforklaring af mødet med usynlighed i kommunikationssituationer.

Vi har desuden diskuteret ønsket om umiddelbare kropslige oplevelser i forsøget, da dette viste sig at være vanskeligt, eftersom vi brugte teaterfaglige forsøgspersoner, der havde en tendens til fiktion. Deres oplevelser med usynlighed i kommunikation er derfor påvirket af deres vaner ift. at arbejde med krop og remedier såsom masker. Vores forsøg blev derfor ikke så umiddelbart, som vi først havde forestillet os. Undersøgelsen af kommunikation var derfor med udgangspunkt i vores teaterfaglige forsøgspersoner, som i andre forsøgssammenhænge, og med andre forsøgspersoner, kunne have udfoldet sig meget anderledes ud.

På baggrund af opgaven kan vi konkludere, at forsøgspersonerne både har gode og dårlige oplevelser med usynlighed i kommunikation. Dette leder os til at anfægte tildækningsforbuddets argumentation om ansigtets altafgørende nødvendighed for god kommunikation, interaktion og samvær. Igennem vores undersøgelse har vi forsøgt at åbne for nye forståelser af god kommunikation, da vores forsøg fremhævede, at grader af usynlighed også kunne fremme gode oplevelser i en kommunikationssituation.

Litteraturliste

Bengt-Pedersen, C. m.fl.: perception i *Den Store Danske*, Gyldendal. Hentet 18. december 2018 fra <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=140488>

Holm, B.: Jacques Lecoq i *Gyldendals Teaterleksikon*, Alette Scavenius (red.), 2007, Gyldendal. Hentet 10. december 2018 fra <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=428921>

Dehs, J.: æstetik i *Den Store Danske*, Gyldendal. Hentet 18. december 2018 fra <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=184686>

Koch, C. H.: René Descartes i *Den Store Danske*, Gyldendal. Hentet 14. december 2018 fra <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=63497>

Kragh, H.: videnskab i *Den Store Danske*, Gyldendal. Hentet 14. december 2018 fra <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=179908>

Svenden, S. Undersøgelsesstrategi - Grounded theory i *Det gyldne overblik*. Hentet 14. december 2018 fra <http://detgyldneoverblik.dk/undersogelsesstrategi-grounded-theory/>

Fælles pensum

Babbage, F. (2004). *Augusto Boal*. Routledge Performance Practitioners, s. 107-114
= **8 NS**

Boolsen, M. (2010). "Grounded theory" i *Kvalitative Metoder - En grundbog*, Brinkmann, S., Tanggaard, L. (red.). Hans Reitzels Forlag, København, s. 17-24 + 207-228
= **34 NS**

Guvå, G., Hylander, I. (2005) *Grounded theory - Et teorigenererende forskningsperspektiv*. Hans Reitzels Forlag, København, s. 9-75
= **66 NS**

Jacobsen, B., Tanggaard, L., Brinkmann, S. (2010). "Fænomenologi" i *Kvalitative Metoder - En grundbog*, Brinkmann, S., Tanggaard, L. (red.). Hans Reitzels Forlag, København, s. 185-205
= **24 NS**

Krois, J. (2007). "Philosophical anthropology and the embodied cognition paradigm: On the convergence of two research programs" i *Embodiment in Cognition and Culture*, Krois, J., m.fl. (red.). John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, s. 273-286
= **16 NS**

Lov om ændring af straffeloven (tildækningsforbuddet), fremsat den 11. april 2018 af justitsministeren (Søren Pape Poulsen), vedtaget af Folketinget ved 3. behandling den 31. maj 2018. Hentet 1. september 2018 fra

<https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=200444>

= **17 NS**

Martinsen, B., Norlyk, A. (2011). "Tre kvalitative forskningstilgange" i Sygeplejersken nr. 12

= **9 NS**

Murphy, M. (2017) "Enacting the consequences of the Lecoq pedagogy's aesthetic cognitive foundation". Theatre Survey 58:3, American Society for Theatre Research

= **33 NS**

Nielsen, C. (2006). "Betydningsfulde øjeblikke i sanselig praksis" i *Bevægelsens poetik - om den æstetiske dimension i bevægelse*, Engel, L. m.fl. (red). Museum Tusculanums Forlag og Institut for Idræt, København, s. 56-76

= **20 NS**

Rapport om brugen af niqab og burka (2009), udarbejdet af medarbejdere ved Institut for Tværkulturelle og Regionale Studier (ToRS), Københavns Universitet, hentet 5. september 2018 fra:

https://hum.ku.dk/faknyt/nyheder_fra_2010/2010/brugen-af-niqab-og-burka.pdf, s. 4-57

= **53 NS**

Rønholt, H. (2006). "Kroppen som fortæller" i *Bevægelsens poetik - om den æstetiske dimension i bevægelse*, Engel, L. m.fl. (red). Museum Tusculanums Forlag og Institut for Idræt, København, s. 19-38

= **19 NS**

I alt = 299 NS

Freja Forsman

Baz, K. (2009) "Practice as Research through Performance" i *Practice-led Research, Research-led Practice in the Creative Arts*, Smith, H. & Dean, R. (red.). Edinburgh University Press, Edinburgh, s. 104-124

= **24 NS**

Carasso, J.G., Toy, J. N. (instruktører). (1998). *Les deux voyages de Jacques Lecoq*. [dokumentar]. La Sept ARTE/ ANRAT/ On Line Productions. 40 minutter svarende til

= **20 NS**

Elkjær, L. (2006). *Introduktion til praksisbaseret forskning i scenekunst*, Nordscen - Nordisk center for scenekunst, København, s. 31-41

= **10 NS**

Friberg, C., Fentz, C. (2012). "Veje og Vildveje - Om idealer i kunstnerisk forskning" i Peripeti nr. 19 om Kunstnerisk udvikling/forskning, Afdelingen for Dramaturgi, Århus s. 35-46

= **11 NS**

Gallagher, Shaun (2005). *How the Body Shapes the Mind*, Oxford University Press Inc., New York, s. 133-172

= **54 NS**

Guvå, G., Hylander, I. (2005) *Grounded theory - Et teorigenererende forskningsperspektiv*. Hans Reitzels Forlag, København, s. 78-105

= **27 NS**

Haseman, B., & Mafe, D. (2009) "Acquiring know-how: research training for practice-led researchers" i *Practice-led Research, Research-led Practice in the Creative Arts*, Smith, H. & Dean, R. (red.). Edinburgh University Press, Edinburgh, s. 211-227

= **19 NS**

Heinrich, F. (2012) "Om integration af kunstneriske og videnskabelige metoder" i Peripeti nr. 19 om Kunstnerisk udvikling/forskning, Afdelingen for Dramaturgi, Århus s. 49-62

= **13 NS**

Kemp, R. (2010) "Embodied acting: Cognitive foundations of performance", School of Arts and Science, University of Pittsburgh, s. 1-29

= **17 NS**

Lecoq, J. (2001). *The moving body*. A Theatre Arts Book, Routledge, New York, s. 3-39

= **36 NS**

Murray, Simon (2007): *Jacques Lecoq*. Forlaget DRAMA, s. 40-56

= **15 NS**

Nelson, R. (2012). "What is at stake in 'the Practice as Research initiative'?" i Peripeti nr. 19 om Kunstnerisk udvikling/forskning, Afdelingen for Dramaturgi, Århus s. 21-32

= **20 NS**

Rynell, E. (2012). "Skådespelarens väg till kunskap: situation och kropp" i Peripeti nr. 19 om Kunstnerisk udvikling/forskning, Afdelingen for Dramaturgi, Århus s. 11-18

= **7 NS**

Sullivan, G. "Making Space: The Purpose and Place of Practice-led Research" i *Practice-led Research, Research-led Practice in the Creative Arts*, Smith, H. & Dean, R. (red.). Edinburgh University Press, Edinburgh, s. 41-62
= **25 NS**

The University of California Humanities Research Institute. [uschrivideo]. (2. juli 2013). *Maiya Murphy: Lecoq-Based Pedagogy's Body-Bound Theory and Cognitive Science*. [Foredrag af Maiya Murphy på UC San Deigo] Fundet d. 9. november 2018 på: <https://www.youtube.com/watch?v=XI2uKzgb7dQ>, 5:03 minutter svarende til
= **3 NS**

I alt = 301 NS

Katrine Bøtker

Boal, Augusto (1998). *The Rainbow of Desire - the Boal method of theatre and therapy*. Routledge, London, s. 18-35
= **16 NS**

Çinar, Alev (2005). *Modernity, Islam, and secularism in Turkey, bodies, places, and time*, University of Minnesota Press, Minneapolis, s. 33-98
= **87 NS**

Gallagher, Shaun (2005). *How the Body Shapes the Mind*, Oxford University Press Inc., New York, s. 17-39
= **35 NS**

Linds, Warren (2006). "Metaxis - Dancing (in) the in-between" i *A Boal companion, dialogues on theatre and cultural politics*, Cohen-Cruz, Jan og Mady Schutzman (red.). Routledge, New York, s. 114-123
= **17 NS**

Merleau-Ponty, Maurice (1994). *Kroppens fænomenologi*, overs. af Bjørn Nake. DET lille FORLAG, Frederiksberg, s. VII-XVII, s. 9-103, s. 137-150
= **103 NS**

Popen, Shari (2006). "Aesthetic spaces/imaginative geographies" i *A Boal companion, dialogues on theatre and cultural politics*, Cohen-Cruz, Jan og Mady Schutzman (red.). Routledge, New York, s. 125-132
= **13 NS**

Thøgersen, Ulla (2004). *Krop og fænomenologi, en introduktion til Maurice Merleau-Pontys filosofi*, Systime, Aarhus, s. 103-131
= **31 NS**

I alt = 302 NS